

באין חשד אין חקירה אמיתית:
בחינה ביקורתית של דין וחשבון ועדת החקירה
הממלכתית בעניין פרשת היעלמותם של ילדים מבין
עולי תימן בשנים 1948–1954, תשס"ב 2001¹

בוועז סנג'רו

תמצית התופעה נושא חקירתה של הוועדה היא שבשנותיה הראשונות של מדינת ישראל, במקרים רבים מאוד, נעלמו תינוקות של עולים חדשים, בדרך כלל מתימן. רק בדיעבד נמסר להורים שהתינוקות נפטרו, וזאת מבלי שניתן להם לראות את הגופות ומבלי שהוזמנו לקבורה של ילדיהם. בחלק גדול מהמקרים נעלמו התינוקות מבתי תינוקות שהופעלו במחנות העולים, לאחר שההורים אולצו למסור את התינוקות לטיפולם, או מבתי חולים שהתינוקות נלקחו אליהם לשם קבלת טיפול רפואי. שתי הוועדות הקודמות שעסקו בנושא, שלא היו ועדות חקירה ממלכתיות², לא הניחו את דעתם של בני

-
1. תודתי נתונה לפרופ' רינת קיטאי, לפרופ' יהודה שנהב, לד"ר נתן שיפריס, לעו"ד אלינה ברגר, לעו"ד עופר כוחי ולעו"ד אייל שוורץ על הערותיהם המועילות לטיוטות שונות של המאמר. גרסה שונה ומקוצרת של מאמר זה פורסמה בתיאוריה וביקורת, 21 (2002), עמ' 47-76.
  2. מלבד הוועדה הנוכחית (ועדת קרמי) פעלו בעבר הוועדה הבין-משרדית (משרדי המשפטים והמשטרה) בראשות בהלול ומינקובסקי (1968, להלן: ועדת בהלול-מינקובסקי) וועדת שלגי (1988, להלן: ועדת שלגי), שהייתה "ועדת בדיקה".

המשפחות, והם דרשו את הקמתה של ועדת חקירה ממלכתית. מהמבוא של דו"ח הוועדה³ ניתן ללמוד את הנתונים הבסיסיים הבאים: מספר הילדים שנעלמו בתקופה שבה עסק הדו"ח (1948-1954) שנוי במחלוקת, ונע בין כ-2,000 לכ-4.5,000⁴. מספר הילדים שתלונות בנוגע אליהם הוגשו לאחת או יותר משלוש הוועדות שעסקו בנושא הוא 1,053 (מהם 1,033 נעלמו בישראל ו-20 בחאשר שבתים, סמוך לעלייה ארצה). רובם הגדול - יהודים ממוצא תימני (הוועדה מציינת כי כשני שלישים מהמקרים שבנוגע אליהם הוגשו תלונות הם כאלה). מספרם של העולים מתימן במסגרת מבצע "על כנפי נשרים" בשנים 1948-1954 היה כ-50,000. רובם המכריע של הנעלמים היו תינוקות. מספר העולים מתימן בגילאים המתאימים (0-4) היה כ-5,800⁵. מכאן שהתמונה הכוללת היא שמכל כחמישה פערטות נעלם אחד לפחות.⁶ זו תמונה מדהימה של תופעה, שכבר על פניה מחייבת בדיקה קפדנית וחקירה ממצה. זאת ועוד: נתונים אלו נעשים מובהקים עוד יותר בשים לב לעובדה שכמחצית ממקרי ההיעלמות מרוכזים בתקופה הקצרה יחסית של מחנות העולים בשנים 1949-1950. דו"ח ועדת קדמי נכתב בשפה משפטית. דרך הדיון מזכירה מאוד את דרך הכתיבה המקובלת של פסקי דין. לדוגמה, מופיעות התייחסויות רבות למשקל הראיות ולמהימנותן, לנטל ההוכחה ולמידת ההוכחה. הפרדיגמה

3. דו"ח ועדת קדמי, תשס"ב (להלן: דו"ח), עמ' 21-27.

4. כפי שניווכח בהמשך, הוועדה מעדיפה את המספר 1,053 - מספר הילדים שבנוגע אליהם הוגשו תלונות. ראו: דו"ח, עמ' 293.

5. Sicron, 1957, table A45

6. המילה "לפחות" מבטאת את העובדה שיתכן מאוד שמספר מקרי ההיעלמות עולה על מספר התלונות (1,053). לדוגמה, עמותת משכן אוהלים פרסמה ברכים לפני כשנות דור רשימה של 1,500 שמות נעדרים; ועד היום סך הנעדרים שעדויות עליהם הוצגו בוועדות החקירה, במחקר, בעיתונות וסביב פעילות העמותות עומד על כ-2,050 ילדים.

המשפטית שבה בחרה הוועדה,⁷ לצד, כמובן, חשיבותו העצומה של נושא הדרו"ח, מוליכים למסקנה שלצורך התמודדות מעמיקה אתו ניתן וצריך לנתחו (גם) כשם שמנתחים כל טקסט משפטי אחר. אמנם פורסמו נתונים ומקורות שאינם מופיעים בדרו"ח וקשה ליישב בינם לבין הממצאים והמסקנות של הדרו"ח, אבל במאמר זה אמנע מלהתייחס אליהם.⁸

המסקנה המרכזית שאליה הגעתי דרך ניתוח הדרו"ח עצמו, בהתבסס על כלי הניתוח המקובלים של טקסט משפטי, היא שעבודת הוועדה לוקה בליקוי היסודי ביותר⁹ שבו עלולה ללקות ועדת חקירה: העדר כל חשד. ההנחה הבסיסית ביותר בעבודת חקירה – כל חקירה – היא שככל הנראה משהו אינו כשורה ויש לחקור את העניין עד תום, ואם ישנם אשמים – למוצאם. אמת, תיתכן חקירה שבסיומה יתברר שלא היה בסיס לחשד. הפרשה שלפנינו – כבר על פניה, כמפורט בפתיה – אינה מתיישבת עם קביעה כזו. הדרו"ח מותיר שאלות כבדות משקל רבות בלתי פתורות, והוועדה לא הפעילה פרידגמה של חשד כלל ועיקר. תיאור הוועדה עצמה בדרו"ח את אופן עבודתה ואת הנחותיה מעיד כי למעשה גם במהלך החקירה וכבר מראשיתה לא היה החשד נר לרגליה. הרושם החזק שיוצר הדרו"ח הוא שהוועדה לא באה לחקור את הדברים לעומקם, אלא באה להסביר ולשכנע כי בעצם השד אינו נורא כל כך, אינו נורא כלל, ובעצם כלל אינו שד אלא שה תמים.

לכל אורך הדרו"ח מלוות אותנו הנחות תקינות המינהל ואמינות התייעוד (רישומים שונים בנוגע לפטירה ולקבורה), ומשמשות להנחת

7. במאמרם של גבאי ושנהב, העוסק בוועדות החקירה בעניין הטבח במערת המכפלה ובעניין רצח יצחק רבין ז"ל, נאמר לעניין זה כך: "אופיים המשפטי-המסקנתי של דו"חות החקירה מעלים את יצרניהן מן העין ומתבלט בלשונו החדר-משמעית ונעדרת הספק" (גבאי ושנהב, 1999, עמ' 243).

8. ראו בעיקר את מחקרו של ד"ר נתן שיפריס, שעומד להתפרסם בקרוב.

9. למעט, אולי, ליקוי הכרוך בשחיתות.

המבוקש. הוועדה מסתמכת על התייעוד שנעשה בתקופה שבה נעלמו הילדים, ובנוגע ל-93% מהילדים היא מסיקה שנפטרו כבר אז. אך אם מתייחסים בכובד ראש לטענות כי הדברים לא התנהלו כשורה – בין שזו הייתה חטיפה ממסדית ובין שהייתה "רק" אדישות ממסדית לחטיפה "מזדמנת" של תינוקות ומסירתם לאימוץ – אזי ההסתמכות על התייעוד מאותה התקופה היא בעייתית מאוד. מי שמסוגל לחטוף או לעצום את עיניו נוכח חטיפה, ודאי מסוגל גם לערוך תיעוד שאינו משקף את המציאות או לאפשר את עריכתו. יחסה של הוועדה למחדלים החמורים ולמעשים החמורים המפורטים (חלקית) בדר"ח הוא סלחני מאוד. אפילו השמדת ארכיונים "מתחת לאפה" בזמן פעולתה בשנים האחרונות אינה מעוררת בקרב חבריה חשד ממשי. ליקוי מרכזי נוסף הוא ההסתפקות בהתייחסות אך ורק לטענת החטיפה הממסדית (ולגניבה המכוונת, הקרובה אליה במהותה), והפניית מרב המאמצים לניסיון להפריכה. בלשון המשפט הפלילי, החטיפה הממסדית והגניבה המכוונת שתינה כאחת מבוססות על כוונה פלילית: רצון בהתרחשות התוצאה. ברם, האחריות הפלילית יכולה להיות מבוססת גם בהעדר כל "כוונה". כך כשמדובר ב"אדישות", כך כשמדובר ב"קלות דעת", כך כשמדובר ב"עצימת עיניים" וכך אפילו כשמדובר ב"רשלנות" בלבד.¹⁰ קל וחומר כשלא מדובר באחריות פלילית אלא באחריות מינהלית או אזרחית. הדר"ח מתעלם באופן צורם מהאפשרות של אחריות שאינה מבוססת על כוונה. בהתעלמות זו עשו להם חברי הוועדה חיים קלים במיוחד. נוסף על כך, הדר"ח מתעלם מהאפשרות של חטיפה מכוונת, שלא אורגנה על ידי הממסד אלא על ידי אנשים פרטיים, כשהממסד אדיש או עוצם עיניו ומאפשר זאת, או לכל הפחות – רשלן.

10. להגדרות המונחים "כוונה", "אדישות", "קלות דעת", "עצימת עיניים" ו"רשלנות", ראו סעיפים 20 ו-21 לחוק העונשין, תשל"ז-1977, ספר חוקים

תופעה נוספת העולה מהדרו"ח היא שהמחדלים והמעשים הרעים נחדלו ונעשו על ידי גופים, ואף לא אחד מהם נחדל או נעשה על ידי אדם בשר ודם, שניתן לזהותו בשמו ולהטיל עליו אחריות אישית, לאו דווקא פלילית, לנוכח חלוף הזמן. אמנם העבירות הפליליות התיישנו, אך ניכרת חשיבות חברתית, ציבורית ומוסרית גדולה מאוד לחשיפת האמת, לאמירתה להורים ולבני המשפחה של הילדים שנעלמו ולאזרחי ישראל, ולהפקת כל הלקחים הדרושים כדי להבטיח שאפילו מקרה דומה אחד לא יישנה במדינת ישראל. ליקוי מרכזי נוסף בדרו"ח הוא העדר הפירוט המינימלי ההכרחי של מספרים ונתונים, שנראה כי היו מצויים בידי הוועדה, אך מקומם נפקד מן הדרו"ח. ליקוי זה כרוך בליקוי נוסף, שיש לקרוא את הדרו"ח על מנת לעמוד עליו: אם "מנקים" את הדרו"ח מאין-ספור הכפילויות והחזרות על אותם הדברים, נותרים לא עם דרו"ח מכובד בן כ־300 עמודים אלא עם דרו"ח רזה ביותר, שכבר על פניו ניתן לראות כי אינו מתמודד כראוי עם הנושא כבד המשקל שבו הוא מתיימר לטפל. לבסוף, כפי שאראה בהמשך, גם ללא הנתונים הרבים שחסרים בדרו"ח, אפילו מסתפקים בבעיות המינימליות שגם הוועדה קובעת שהן קיימות ובראש ובראשונה היעלמותם של 69 ילדים, עדיין התמונה המצטיירת היא קשה וחמורה מאוד ומחייבת הפקת לקחים חשובים שהוועדה אינה מגיעה אליהם.

התזה שמציגה הוועדה: תמצית הממצאים והמסקנות בדרו"ח

הוועדה מניחה כי 1,053 התינוקות (20 מהם בחאשד שבתים) שבנוגע להם הוגשו תלונות לשלוש הוועדות שעסקו בנושא משקפים את היקפה של תופעת היעלמות נושא החקירה.¹¹ הוועדה נותנת אמון מלא בתיעוד משנות ה־50 וקובעת כי רובם המכריע של הילדים

11. עמ' 293 לדרו"ח.

נפטרו עוד בהיותם תינוקות, וכי "רק" 56 מהם נותרו "עלומים".¹² בצירוף 13 התינוקות שהוועדה קובעת שנתורו "עלומים" מבין 20 התינוקות שנעלמו בחאשד במהלך העלייה לישראל, מדובר ב-69 "עלומים".¹³ הוועדה דוחה את טענת ה"חטיפה הממסדית", וכנגדה מציגה את התזה שלה: "מסירה מזדמנת לאימוץ". לדעת הוועדה, עצם העובדה שמספר העלומים קטן יחסית, "מצב דברים זה משמיט, כשלעצמו, את הבסיס מתחת לטענת החטיפה הממסדית, ומצד אחר, מתיישב עם קיומה של האפשרות של מסירה מזדמנת לאימוץ".¹⁴ לשיטתה, היעלמות רובם המכריע של התינוקות (חוץ מ-69 ה"עלומים") אינה אלא "היעלמות להורים", ו"ההיעלמות אינה תולדה של חטיפה או גניבה מכוונת, אלא של ניתוק קשר בין ההורים לתינוקות ואי הקמת גוף שומר קשר ומאתר במקרי הצורך. ניתוק הקשר והיעדר גוף מרכזי לאיתור מנעו מן ההורים מידע בדבר גורלם של התינוקות שנעלמו להם, ופתחו פתח לאפשרות של מסירה מזדמנת לאימוץ של תינוקות - שנתורו 'מנותקי קשר' מהוריהם - למשפחות אחרות".¹⁵

העדר כל חשד מול 'אמינות' התיעוד

הוועדה מקדישה חלק ניכר מהדו"ח לסקירת התיעוד שעליו התבססה.¹⁶ אמנם הוועדה מבחינה בין "תיעוד ראשוני מקורי, הכולל מידע שהיה ידוע אישית לעורך התיעוד" לבין "תיעוד משני, בדרך כלל מקורי",¹⁷ אך הבחנתה חסרת כל משמעות מעשית, שכן

12. שם, עמ' 300-301.

13. הוועדה מדגישה שוב ושוב את המספר 56, ומשום מה אינה מציינת את המספר 69, ראו: שם.

14. עמ' 312 לדו"ח.

15. שם.

16. שם, עמ' 85-133.

17. שם, עמ' 85.

בפועל היא מתבססת גם על תיעוד משני. באשר לתיעוד הראשוני, הוועדה קובעת: "בהיעדר ראיה המעמידה בספק את מהימנותו של בעל המידע, אין סיבה שלא לקבלו כמות שהוא"; ובאשר לתיעוד המשני היא קובעת: "גם כאן, בהיעדר ראיה לסתור [...] ניתן על כן לסמוך עליו".¹⁸

אם מתייחסים ברצינות לטענות שהדברים לא התנהלו כשורה, אזי ההסתמכות על התיעוד מאותה התקופה הופכת לבעייתית מאוד. להמחשה, יצוין כי לשם קביעה שתינוקות שלכאורה נעלמו בעצם נפטרו, הסתפקה הוועדה בסימונים של אלמונים בכתבי-יד בתעודות העולה, שלפיהם התינוקות נפטרו בתאריכים נקובים.¹⁹ אם אכן נחטפו ילדים, למה מצפים חברי הוועדה? לכך שהעומדים מאחורי החטיפה ירשמו בתעודת העולה כי התינוק נחטף בתאריך כלשהו ונמסר למשפחה מאמצת?

על רקע המשקל המופרז שנתנה הוועדה ל"תיעוד", מעניין (ומקומם) להיווכח כי בשני הכרכים הנספחים לדר"ח, שבהם קובצו ההודעות "הפרטיות" לכל משפחה שהתלוננה על היעלמות תינוק (ובהן הממצאים והמסקנות בנוגע לתינוק הספציפי), אנו מוצאים ברובן המכריע את המילה "בוודאות". כלומר: "הוועדה קובעת בוודאות כי פלוני אלמוני נפטר בתאריך [...]". המילה "בוודאות", החוזרת מאות פעמים במכתבי הוועדה הספציפיים המופנים להורים, היא בעיני אחת המילים החשובות בדר"ח, שכן היא משקפת נאמנה העדר כל חשד. חברי הוועדה לא הסתפקו בקביעה מתונה יותר כגון: "הוועדה קובעת כי סביר להניח שפלוני אלמוני נפטר". קשה להשתחרר מהרושם שלפנינו "יצרנות אדמיניסטרטיבית", שאינה מסתפקת בפרשנות הממצאים אלא גולשת ליצירת פתרונות (=פטריות).

18. שם, עמ' 86.

19. לדוגמה, נספח לדר"ח, עמ' 1009.

אילו לפחות הייתה עקביות ברישומים שהוועדה מסתמכת עליהם ללא פקפוק, ניחא. אך עיון במכתבים המופנים למשפחות מלמד שגם במקרים הרבים שבהם הרישומים סותרים זה את זה בנוגע לסיבת המוות, למקום המוות, לשמו של התינוק או לתאריך הפטירה, עדיין מופיעה בקביעת הפטירה המילה "בוודאות", ואף מוצמד לה תאריך פטירה מסוים שנבחר מבין כמה תאריכים שונים.²⁰ הוועדה כותבת בנוגע לממצאיה הנוגעים לבית הקברות בפרדס חנה:²¹

בשנים האחרונות שופרה חזותו של בית הקברות ובין היתר שופצו קברים ומצבות. ככל שהתרשמה הוועדה, שיפור החזות ושיפוץ המצבות לא נעשו במטרה להכשיל את בירור הטענה שהתינוקות לא נפטרו אלא נחטפו כפי שנטען על ידי דוברי העדה התימנית. בארכיון של בית הקברות נמצאו יומני קבורה מקוריים החל משלהי שנת 1950; וכן יומני קבורה משוחזרים - על ידי אנשים שזהותם לא התבררה - לשנים 1949-1950. כן נמצאו, חלקית, קבצים של רישיונות קבורה לשנים הרלוונטיות. חוקרי הוועדה נעזרו בתייעוד זה על אף היותו חלקי בלבד ועל אף שיומני 1949-1950 הינם משוחזרים. ככל שהתברר לוועדה השחזור לא נעשה בהקשר לתופעת ההיעלמות ואין לחשוש - על כן - שמא עוותו הרישומים.

זו דוגמה אחת מני רבות להפעלה מופרזת של חזקת תקינות המינהל, שאליה אתייחס בהמשך. אך הנחה כזו חותרת תחת עצם קיום הוועדה. אם ההנחה היא שהכול כשורה - לשם מה לנו ועדת חקירה? אך אם מניחים שייתכן שלא הכול כשורה, אזי עולות

---

20. לדוגמה, נספח לדו"ח, עמ' 749-750; 766; 779-780; 785-786; 803-804. למעשה, הרושם המתקבל מהרפרוף בכרכי המכתבים הספציפיים הוא שבמרבית המקרים ישנן סתירות בין המסמכים השונים המרכיבים את התיעוד ה"אמין".

21. עמ' 101 לדו"ח.

השאלות הבאות: הכיצד נעלמו יומני הקבורה המקוריים? האם הושמדו? מתי? על ידי מי? ומדוע בכלל שוחזרו יומני הקבורה? מתי? על ידי מי? ללא מענה על קושיות אלו, אין טעם שוועדת חקירה (שאינה מניחה את המבוקש) תתבסס על שחזור חשוד שכזה. ואם מניחים שייתכן שהדברים התנהלו שלא כשורה, אזי השחזור הזה חשוד מאוד.

בהתייחסה לקשיים באיתור קברים, הוועדה קובעת:²²

בנוסף ל"רישיון הקבורה" שהחזיקה ברשותה, קיימה בדרך כלל חברה קדישא - והוא החשוב לענייננו - רישום שוטף של הנפטרים שנקברו בבית הקברות שנוהל על ידה, ב"יומן (או פנקס) בית הקברות" (להלן: יומן הקבורה) [...] רישום זה, הינו רישום מקורי ראשוני ובהיעדר ראיה לסתור, יש בכוחו לאמת את עובדת הפטירה ולהוכיח את עובדת הקבורה, וזאת, ללא קשר לאי היכולת לאתר באמצעותו את מיקום הקבורה. אימות הקבורה לאורך ויכולת איתור מקום הקבורה לחוד.

האמנם זו לחוד וזו לחוד? אילו הדריך את הוועדה חשד בריא, ייתכן שדווקא אי-היכולת לאתר את מקום הקבורה באמצעות התייעוד ה"אמין", מלמדת שבעצם אינו כה אמין. בהתייחסותה ל"פרשת התינוקת ספירונס נפתלי", הוועדה מתבססת על:

רישום הפטירה ברשומות מקוריות של בית החולים רמב"ם שם נאמר, בין היתר: 'שמחה אספרנס מאיר, מבית עולים פרדס חנה, בת 1.5 שנים, נפטרה ביום 5.2.1951 ונקברה' (הדגש במקור);

וקובעת כי:

רישום הפטירה ביומן בית החולים רמב"ם הינו רישום מקורי, רציף וראשוני (חתום בידי רופא); ואין שמץ של ראיה המכרסמת באמינות תוכנו.²³

22. עמ' 185 לדר"ח.

23. שם, עמ' 199.

האומנם מקובל שבכית חולים (בשונה מבית קברות) מתועדת לא רק הפטירה אלא גם הקבורה? מה לרופא בבית קברות? מגמת הוועדה להעדיף את ההנחה של אמינות התיעוד על פני ממצאים הסותרים אותו זכתה למבחן קשה, אך גם הוא לא הביא לשינוי בגישה. כוונתי לרישום במרשם התושבים, שלפיו חלק מהתינוקות שהוועדה קובעת שנפטרו בהיותם תינוקות היו רשומים עשרות שנים לאחר מכן במרשם התושבים כחיים. באמצע שנות ה-60 קיבלו הוריהם צווי גיוס עבורם ולגבי מקצתם נרשם במפקד האוכלוסין של שנות ה-60 כי עזבו את הארץ.

הוועדה קובעת ללא היסוס כי "היעדר רישום על פטירה, במקום שהתרחשה פטירה על פי תיעוד ראשוני אמין, אינו סותר את התיעוד הראשוני האמור, אלא מצביע על כשל מינהלי בדיווח וברישום".²⁴ ניתן וצריך היה לבדוק אם תופעה כזו התרחשה גם אצל אחרים. האם התקבלו במשרד הפנים תלונות על משלוח צווי גיוס למתים שאינם קשורים לפרשת היעלמותם של ילדי העולים מתימן? בהעדר חשד, הוועדה משמשת כבית משפט המתייחס אך ורק לחומר שבפניו ולהסברים החלקיים ומעוררי הספק שהמציאו אנשי משרד הפנים בדבר "יישום לקוי של נוהלי הדיווח על פטירה",²⁵ ואינה מוסיפה וחוקרת דבר.

מעניין במיוחד הוא ההסבר בדבר השיבושים שנפלו במפקד התושבים שנערך בשנות ה-60 המוקדמות, שמשום מה הוועדה מקבלת אותו כסביר: "הוחלט, משום מה, לבטא את העובדה שאדם שהיה רשום כ'תושב' לא התפקד, על ידי רישום המשפט: 'חדל להיות תושב' או 'עזב'".²⁶ ומוסיפה את ההסבר הבא: "... משום שהמשפחות סברו שאם הפוקדים מתעניינים ב'תינוקות', סימן שהם

24. שם, עמ' 196.

25. שם.

26. שם.

חיים ועל כן לא דיווחו לפוקדים שנמסר להם בשעתו שהנפקד נפטר, ואילו הפוקדים לא ביררו מה הסיבה לכך שה'תושב' (קרי: התינוק) אינו נמצא".²⁷

נזכור כי בעת עריכת המפקד, בשנות ה-60 המוקדמות, התינוקות שנעלמו בשנים 1948-1954 עדיין היו ילדים. האם מתקבל על הדעת שפוקד שאינו רפה שכל ירשום בנוגע לילד שלא נמצא בבית בעת המפקד כי "עזב את הארץ" או "עזב"? וזאת "מבלי להתעניין אצל ההורים לסיבת ההיעדרות מן המפקד"?²⁸ ומה עשו הפוקדים כשהגיעו לבית משפחה שלא איכרה ילד בפרשת ילדי העולים מתימן, ואחד מילדיה לא היה בעת המפקד בבית, משום שיצא לשחק כדורגל? הגם לגביו נרשם ש"עזב" או "עזב את הארץ"? מדוע סביר בעיני הוועדה שהמשפחה שבנה נעלם בהיותו תינוק לא תספר זאת לפוקד אלא תגרום לו לרשום "עזב" או "עזב את הארץ"? הן התיאור של הוועדה את התנהגות הפוקדים והן תיאורה את התנהגות המשפחות אינם מתקבלים על הדעת. אך אפילו סברה שסביר הוא, מתחייבת הייתה בדיקה אם גם במקרים אחרים שאינם קשורים לפרשת היעלמותם של ילדי העולים מתימן נרשם "עזב" או "עזב את הארץ" בנוגע לילד שלא היה בביתו בעת המפקד. שהרי לשיטת הוועדה, "מדובר בנוסח שנבחר באורח מקרי על מנת לבטא את העובדה, שמי שהיה רשום כתושב 'לא נמצא' על ידי הפוקדים, ואין לראות בו יותר מאשר ניסיון בלתי מוצלח לבטא עובדה זו".²⁹ הוועדה הייתה מוכנה לקבל הסברים מפותלים ומשונים השוללים את נכונות הרישומים במרשם התושבים, שלפיהם תינוקות שנעלמו עודם בין החיים. נניח שמקבלים הסברים שכאלה. האין הדבר מחייב כרסום משמעותי באמינות המרשם? והרי אותה

27. שם, עמ' 197.

28. כאמור שם בעמ' 202.

29. שם, עמ' 198.

הוועדה מסתמכת שוב ושוב על אמינות המרשם כל אימת שהוא מצביע על כך שתינוקות נפטרו.³⁰ הדו"ח כולל דוגמאות כה רבות למשקל העצום שמייחסת הוועדה לתיעוד ה"אמין", עד כי עמידה על כולן תצריך יריעה רחבה בהרבה מהיקפו המוגבל של המאמר. אעבור אפוא להדגמת סוגיה קרובה אחרת.

העדר כל חשד אפילו נוכח השמדתו של תיעוד 'מתחת לאפה' של הוועדה

בהתייחס לארכיונים של בתי החולים של השירות הרפואי לעולה (שר"ל) נאמר בדו"ח:³¹

נראה כי בסוף שנות השישים, במסגרת מבצע ביעור חומר ישן בוערו גם הארכיונים הללו, ולחוקרי הוועדה הנוכחית נותרו בהקשר זה רק רישומי וב"מ [ועדת בהלול-מינקובסקי] הסומכים על המידע שהיה באותם ארכיונים. חלק לא מבוטל מאוכלוסיית העלומים – הן זו שהותירו אחריהן שתי הוועדות הקודמות והן זו שנתרה בתום פעילות החקירה של הוועדה הנוכחית – נעלמו להוריהם בבתי חולים, ואבדן הארכיונים של השר"ל הותיר בהקשר זה חלל משמעותי.

בהקשר זה ראוייה לציון העובדה כי עם תחילת עבודתה של הוועדה – ולפני שרישומי בית היולדות הושמדו – נתבקש בית החולים הילל יפה לשמר את הרישומים אך, למרבית הצער, מחמת תקלה מינהלית כלשהי, בקשה זו לא כובדה והרישומים הושמדו. (ההדגשה שלי).

30. לדוגמה, סעיף 4(א)2, עמ' 247 לדו"ח.

31. עמ' 118-119 לדו"ח.

אך הרי זה בדיוק תפקידה של ועדת חקירה - לחשוך ולחקור: מי בדיוק השמיד? מתי בדיוק השמיד? כיצד בדיוק השמיד? למה בדיוק השמיד? ניתן ואף היה צורך להסתייע במשטרת ישראל. כדי להסתפק בהנחה שמדובר ב"תקלה מינהלית כלשהי" (המילה "כלשהי" מודגשת, שכן היא מעידה על כך שלא נעשה בירור שהעלה כי אכן מדובר בתקלה מינהלית מסוימת שאותרה, אלא מדובר בהשערה בלבד) אין לנו צורך בוועדת חקירה. בהתייחס לארכיון הסוכנות בצריפין נאמר בדו"ח³²:

למרבית הצער התברר, כי רובו של חומר זה הלך לאיבוד, חלקו התבלה במשך השנים ונזרק לאשפתות, וחלקו נשלח לביעור - מחמת טעות מנהלית ככל הנראה - בתקופה שבה פעלה כבר הוועדה. כך למשל התברר כי חומר המתעד את פעילות ההנהלה של מחנה עין שמר, שהוחזק במשך שנים במבנה נטוש בשטח המחנה לאחר סגירתו, הושלך לאשפתות בסופו של דבר, ואילו חומר שהוחזק בארכיון מחלקת הקליטה בתל אביב, נשלח בשנת 1966 לביעור על אף שצריך היה להיות ברור לכל, שחוקרי הוועדה - שדבר מינויה לא נעלם מאיש - ייזקקו לו. (ההדגשות שלי)

גם במקרה זה, כשחומר מושמד "מתחת לאפה" של הוועדה, עדיין אינה מוצאת לנכון לחקור מי בדיוק השמיד ולמה בדיוק השמיד.³³

32. שם, עמ' 128-129.

33. לדוגמאות נוספות בהקשר זה, ראו: עמ' 132 לדו"ח, בדבר השמדת הדיווחים שהעביר משרד הבריאות ללשכה המרכזית לסטטיסטיקה; וכן עמ' 128 לדו"ח. לעניין העדר חשד בהקשר אחר, ראו: סנג'ור וקרמניצר, תש"ס, עמ' 136-138, 146, 156-157.

העדר כל חשד נוכח עדויות המעוררות חשד וגם נוכח הימנעות מעדויות המעוררות חשד

כך כותבת הוועדה באשר לניסיונה לחקור נושא מרכזי ביותר כעבודתה – האימוצים³⁴:

הגורמים שאליהם פנתה הוועדה בעניין זה במשרד הסעד הצטמצמו להצגת החומר שנמצא תחת ידם; ולטעמה של הוועדה, לא נרתמו גופי משרדי הסעד אליהם פנתה הוועדה להגשת עזרה של ממש לחוקרי הוועדה באיתור ובהשגת חומר ארכיוני נוסף שבוודאי שמור במשרד זה ולא נותר אלא להצטער על כך. (ההדגשה הראשונה במקור; ההדגשה השנייה שלי)

בהמשך אתייחס לשאלה איזו מין חקירה זו, שבה לא משתמשים בסמכויות הקבועות בחוק ולא כופים על אנשים לשתף פעולה, וזאת אפילו כשמדובר במשרד ממשלתי – שעל פני הדברים חקירתו אמורה להיות קלה יחסית. כאן ברצוני להצביע רק על העדרו הצורם של כל חשד באשר לסיבות להסתרת החומר, כביכול מדובר בעצלות גרידא של פקיד זה או אחר, ש"לא נותר אלא להצטער" עליה.

בהתייחסה לתקופה הרלוונטית לחקירתה (1948-1954) כותבת הוועדה:³⁵ "עם זאת יצוין, כי משפחות שתרו אחר ילדים לאימוץ, ראו בעליית הנוער 'כתובת' בעניין זה". חשד בריא היה צריך להוביל למחשבה שאין סיבה לכך שמשפחות המעוניינות לאמץ תראינה בעליית הנוער כתובת מתאימה לכך ללא כל ביטוס במציאות. ניתן והיה צריך לחקור את הדבר עד תום, ולא להסתפק בהזכרתו כביכול היה פרט טפל ותפל. בדומה, אנו מוצאים בדו"ח הוועדה את הסיפור הבא:³⁶

34. עמ' 125 לדו"ח.

35. שם, עמ' 128.

36. שם, עמ' 224.

נסיבות אימוצה של התינוקת ג'

להלן בתמצית, הגרסה הרשמית של נסיבות האימוץ. בשנת 1951 שמעה האם המאמצת - שהיתה ונותרה חשוכת ילדים משלה - מפיה של שכנה, כי זו שמעה מרופא שתוכל לקבל ילד לאימוץ בבית התינוקות של אחד ממחנות מרכזי העולים מתימן. האם המאמצת, פנתה לאותו בית תינוקות. שם מצאה בעזרת מטפלת מכרה, תינוקת בת מספר חודשים המיועדת לאימוץ, על רקע של "ניתוק קשר" מהוריה שהפסיקו לבקרה, ומאוחר יותר אימצה את התינוקת כחוק באמצעותה של העובדת הסוציאלית, שאישרה שהתינוקת מנותקת לחלוטין ממשפחתה. (הדגשת הכותרת - במקור; שאר ההדגשות שלי)

מעבר להתייחסות הספציפית למקרה הספציפי, ניתן והיה צריך לחשוד כי שמועות כאלה נולדו נוכח קיומה של תופעה, והיה על הוועדה לחקור מה בדיוק עמד מאחורי שמועות שכאלה, בייחוד נוכח תוצאותיהן הרות הגורל ("שמעה" - "שמעה" - "פנתה" - "מצאה" - "אימצה"; והורי התינוקת איבדוה לעולם).

מלוא התייחסותה של הוועדה לנושא "קהיליית המודיעין"

היא:³⁷

במהלך החקירה, פנתה הוועדה אל גופי המודיעין הממלכתיים וביקשה להסתייע במידע או בתיעוד המצוי ברשותם בקשר לפרשת ההיעלמות. מסתבר, כי גופים אלה לא התבקשו בשעתו - לאמור בעת התרחשות התופעה בפועל - לקיים חקירה פרטנית או אחרת, ובפועל - לא קוימה חקירה בעניין זה במסגרתם ואין ברשותם חומר העשוי לסייע לוועדה.

לכאורה - שום דבר מעניין. אילו התבקשו "גופי המודיעין הממלכתיים" (המוסד? השב"כ?) לחקור את הפרשה, אולי היה לוועדה חומר מעניין, אך משלא התבקשו לחקור אבד כל עניין. האומנם?

37. עמ' 142 לדר"ח, תחת הכותרת "קהיליית המודיעין".

בזיכרון הישראלי הקולקטיבי עדיין חרות מקרהו של הילד יוס'לה שוחמכר, אשר נחטף לחו"ל בראשית שנות ה-60. מדינה שלמה עסקה בפרשה זו לאורך זמן, ו"גופי המודיעין הממלכתיים" לא רק "התבקשו לחקור את הפרשה", אלא אף חקרוה, פיענחוה ומצאו את הילד. לשיטתה של הוועדה, מדובר בלמעלה מ-1,000 מקרים (ולכל הפחות ב-69 "עלומים"). לדידי, היה על הוועדה לחקור היטב - בין היתר את מקבלי ההחלטות דאז שעדיין מתהלכים בקרבנו - הכיצד לא התבקשו "גופי המודיעין הממלכתיים" לחקור את הפרשה. די בחשד בסיסי ביותר כדי לחייב חקירה שכזו. חוסר חשד מוליך גם למתן אמון במה שנראה כסיפורי אלף לילה ולילה. כך מספרת לנו הוועדה תחת הכותרת "המקרה של החלפת תינוקת שנפטרה בתינוקת חיה":³⁸

בירור שנערך בעניין זה על ידי חוקרי הוועדה, העלה, כי בבית העלמין בפרדס חנה קבורה ילדה - בת גילה של האחות - שנפטרה בשנת 1949 ואשר שמה הפרטי, שם משפחתה ושם אביה, זהים לשמה של האחות, וכי אם המשפחה שבמסגרתה גדלה האחות, סיפרה לה שהיא קיבלה אותה בשעתו מאישה אלמונית, לאחר שילדתה שלה - שנשאה אותו שם והייתה באותו גיל - נפטרה בבית החולים בפרדס חנה. בשל הזהות המוחלטת של השם, לא היה צורך בתהליך של אימוץ על מנת לתת תוקף לקליטת האחות במשפחה ה"מאמצת", וכפי שמתחייב מן הנסיבות, נראה שהאחות גדלה במשפחה האחרת "במקומה" של הבת שנפטרה. (ההדרגות במקור)

צריך לקרוא שוב ושוב כדי להאמין שאכן כך נכתב: "בשל הזהות המוחלטת של השם, לא היה צורך בתהליך של אימוץ". משל דובר במטבע עובר לסוחר.

38. עמ' 275 לדו"ח. ההתייחסות ל"אחות" נובעת מכך שהמתלוננים הם אחיה של התינוקת.

העדר חשד בקרב חברי הוועדה מתבטא במובהק בהתייחסותם לעדותו של חבר הכנסת לשעבר הרב מנחם פורוש. רבים סבורים שהיה ביכולתו לשפוך אור רב על פרשת ילדי העולים מתימן. אמנם הוועדה מציינת שהעיד על "חטיפת ילדים", אך על פני בירור עד תום של ידיעותיו, היא מעדיפה את ההבחנה: "חטיפה" במסגרת המאבק בין זרמי החינוך השונים על ילדים-תלמידים, להבדיל מחטיפת תינוקות לשם מסירתם לאימוץ למשפחות זרות".³⁹ זאת, אף על פי שהוועדה מציינת בדו"ח כי "בדברים שאמר בריאיון עיתונאי - מחוץ למסגרת הוועדה ולפני שהופיע לפניה - נקב פורוש בשמות של 'חוטפים', שלח אצבע מאשימה בהקשר לחטיפה אל מנהיגי היישוב בשעתו וטען כי העובדות הסוציאליות שפעלו בעצה אחת עם עליית הנוער, עסקו בחטיפה".

מהי התייחסותה של הוועדה לעדות חשובה זו? "ברם, בעדותו לפני הוועדה לא חזר הרב פורוש על דבריו והסביר: כי כאשר נקב בשמות של 'חוטפים', התכוון לאלה שיש להם מידע על חטיפה; וכי הוא נמנע מלחזור על השמות הללו, משום שאין לו ראיה ישירה למעורבותם".⁴⁰ (ההדגשות במקור)

במקום לחשוד ולחקור, הוועדה "מתמסרת" לחלוטין ל"התקפלותו" של פורוש מדברים חשובים מאוד שאמר, ונותנת להם פרשנות שאינה מתיישבת עם מה שאמר: "סיכומם של דברים, נראה כי בדבריו כרך הרב פורוש שתי תופעות שונות: 'חטיפת תינוקות' ו'חטיפת תלמידים' [...]"⁴¹.

39. עמ' 264 לדו"ח.

40. שם, עמ' 265.

41. שם. מעניין כיצד היה נוהג יו"ר הוועדה אילו ישב כשופט במשפט פלילי ודבריו של הרב פורוש היו "אמרת עד (בכתב) מחוץ לבית המשפט" בהתאם לסעיף 10א לפקודת הראיות (נוסח חדש), תשל"א-1971 (דיני מדינת ישראל - נוסח חדש 421). ראו, לדוגמה, גישתו המרחיבה מאוד (ומדי) של השופט קדמי (במיעוט) בע"פ (ערעור פלילי) 4004/93 יעקובוביץ נגד מדינת ישראל, פ"ד (פסקי-דין של בית-המשפט העליון) נ(1) 133.

בהתייחסה לסוגיה המרכזית, "העובדות הסוציאליות: מעורבות באחריות למסירה מזדמנת לאימוץ", כותבת הוועדה:⁴²

קשה לברר היום, מדוע השלימו בשעתו העובדות הסוציאליות עם חוסר המעש שגילו הגופים שנשאו באחריות לקליטתם של עולי תימן, בכל הקשור לשמירת הקשר בין התינוקות למשפחותיהם ולאיתור ההורים והתינוקות במקרים של אבדן הקשר ביניהם, ומדוע לא הקימו בשעתו קול זעקה בעניין זה, אלא בחרו בדרך של מסירה מזדמנת לאימוץ (באותם מקרים שבהם אכן נמסרו התינוקות לאימוץ). הדעת נותנת, כי במציאות שהייתה קיימת בשעתו – ואשר שימשה או בסיס למסקנת ה'נטישה' בבתי התינוקות ובבתי החולים – סברו העובדות הסוציאליות, כי הגורמים העושים במלאכת הקליטה, עשו כל שניתן היה להיעשות לעניין האיתור וחיידוש הקשר בין ההורים לתינוקות, וכי חובתן מצטמצמת, על כן, להבטחת טובת התינוקות שנותרו בפועל 'נטושים', על ידי מציאת 'סידור חלופי' עבורם במשפחות זרות". (ההדגשה שלי)

ראשית, קשה לקבל את המונח, החוזר עשרות פעמים בדרו"ח, "מסירה מזדמנת לאימוץ". יוזכר כי לא מדובר במסירה מזדמנת של חתולים נטושים על ידי אגודת צער בעלי חיים, אלא במסירת ילדים שלא בהסכמת הוריהם, ואפילו בלי שנעשה מאמץ רציני לאתר את ההורים, שזהותם הייתה ידועה.

שנית, צמד המילים "הדעת נותנת" המודגש בציטוט אינו במקומו. הדעת כלל אינה נותנת כך. מדוע שהעובדת הסוציאלית הקרובה לילד ומטפלת במקרה שלו תטעה לחשוב שמישהו שאינה יודעת עליו עושה מרחוק הכול לשם חידוש הקשר עם ההורים? הרי אילו נעשה הדבר, הייתה העובדת הסוציאלית המקומית הראשונה לדעת על כך. זה מה ש"הדעת נותנת".⁴³

42. עמ' 285 לדרו"ח.

43. מעניין שבמקום אחר קובעת אותה הוועדה באותו דרו"ח כי "העובדות

אשר למסירה "מזדמנת" לאימוץ מבתי החולים שבהם היו הילדים מאושפזים, קובעת הוועדה: "קשה עוד יותר, אם לא בלתי אפשרי, לבוא בטרוניה בהקשר זה אל הנהלות בתי החולים, אשר היו עמוסים לעייפה והתמקדו במתן טיפול רפואי לחולים"⁴⁴. האומנם בלתי אפשרי? האומנם אפילו קשה? האם לא הכרחי דווקא לבוא בטענות, לחקור ולדרוש? האם הנהלת בית החולים, עד אחרון הפקידים העוסקים בקבלה וברישום החולים, כולם כאחד היו טרודים במלאכת הקודש של הטיפול הפיזי בחולים, לצד הרופאים והאחיות, עד כי לא נותר להם פנאי לרשום כראוי את פרטי הילדים המאושפזים ולאתר את הוריהם? ואם היו כה עסוקים, הכיצד בכל זאת מצאו פנאי למחוק את פרטי הילדים שנמסרו ל"אימוץ מזדמן" היישר מבית החולים, כך שלא יהיה ניתן להתחקות אחריהם לאחר מעשה?

והרי הוועדה קובעת כי "רשומות בתי החולים מלמדות: כי ככלל, התינוקות נרשמו בעת קבלתם בבתי החולים בשמותיהם המלאים, מספר תעודת עולה ו/או מספר כרטיס 'פנימי' במחנה העולים"⁴⁵ (ההדגשה במקור), וכי "מקום שתינוק שהחלים לא הוחזר למשפחתו, נפתח - עיונית וערטילאית [מה זה? - תמיהה שלי, ב"ס] - פתח לאפשרות של מסירתו לאימוץ או למציאת סידור אחר עבורו; כאשר שמו או פרטים שהיו ברישומי בית החולים ואשר לא הספיקו להחזרתו למשפחתו 'נמחקו' כלא יעילים וההתייחסות אליו היתה כאל 'נטוש' ו'אסופי'".⁴⁶

הסוציאליות, שיתפו פעולה עם האחראים להחזקת התינוקות והסדירו מסירת תינוק - 'נטוש' כאמור - לאימוץ, כאשר לא מתקבל על הדעת שלא היו ערות לכך שלא ננקטו מאמצי איתור נאותים וכאשר השיקול היחיד שהיה לנגד עיניהן היה מציאת מסגרת משפחתית הולמת לתינוק, "עמ' 225 לדו"ח.

44. שם, עמ' 283.

45. שם, עמ' 53.

46. שם, עמ' 55.

כאן אולי מתחייבת הבהרה קצרה למען הקוראים הספקנים, האומרים "לנו זה לא היה קורה. הכיצד ייתכן שהורה לא יקיים קשר רציף עם ילדו?". כפי שקובעת הוועדה, בהיותם במחנות העולים הוכרחו ההורים למסור את ילדיהם לבתי תינוקות שהוקמו במחנות, בטענה שהדבר הכרחי לשמירת בריאותם;⁴⁷ "העברה לאשפוז לבתי החולים הממשלתיים, נעשתה על פי החלטת סגל בית התינוקות - או סגל בית החולים המקומי במחנה - מבלי לשתף את ההורים; ועובדת האשפוז התבררה להורים, בדרך כלל, בדיעבד, כאשר לא מצאו את תינוקם בבית התינוקות".⁴⁸ הוסיפו לכך את קשיי ההסתגלות והשפה בארץ חדשה ואת הצורך לעבוד ולטפל בילדים נוספים שבבית, והאידיאל בן ימינו של שהות רצופה בבית החולים לצד הילד יתרחק מאוד. יתרה מזאת, כעולה מהדרו"ח, בחלק ניכר מהמקרים כלל לא דובר ב"ניתוק קשר", אפילו לא לזמן קצר ביותר. לדוגמה, במקרים הרבים שבהם האימהות הגיעו לבתי התינוקות כמה פעמים ביום להנחת תינוקותיהן.⁴⁹ על רקע האמור, היה ניתן לצפות לחשד, שנעדר גם מדבריה הבאים של הוועדה:⁵⁰

גם הקשר בין מחלקות הילדים בבתי החולים לבין הנהלות בתי התינוקות שמהם אושפזו התינוקות היה דל ורופף (אם בכלל). ומכל מקום, נראה שלא נעשה בשעתו - לא מצד מחנות העולים ובתי התינוקות ולא מצד בתי החולים - מאמץ ראוי להודיע למשפחות על דבר פטירת יקיריהם ולהבטיח את נוכחותם בקבורה.

47. שם, עמ' 35 ("אורח החיים במחנות העולים של עולי תימן היה דומה לזה של מחנה צבאי [...] כאשר הוראת הנהלת הסוכנות בעבר על החזקת התינוקות בבתי תינוקות, הוציאה אותם ממש משליטת המשפחה").

48. עמ' 41 לדרו"ח.

49. לדוגמה, עמ' 49 לדרו"ח.

50. שם, עמ' 54.

שמא היה הקשר "דל ורופף (אם בכלל)" משום שכלל לא הייתה כוונה להחזיר (ולקבל) את התינוקות מבתי החולים אל בתי התינוקות? בדומה, כשקובעת הוועדה:

הבסיס הפורמלי להוצאתם של תינוקות מבית התינוקות ומסירתם לאימוץ, היה נעוץ בכך שהפכו ל"מנותקי קשר" ול"נטושים" (שלא ניתן היה לאתר את משפחותיהם, על פי תפיסת אנשי הסגל המקומיים) [...] על מנת שתינוק יהפוך להיות "מנותק קשר", "נטוש" ו"חסר סיכוי" למציאת משפחתו הביולוגית כאמור, לא היה צורך בנקיטה בהליך מינהלי-פורמלי מוקדם כלשהו והדבר היה נתון להחלטת הסגל של בית התינוקות.⁵¹

ועדת חקירה, מעצם היותה ועדת חקירה ולא ועדת הסברה, הייתה חייבת לבדוק את האפשרות שלא דובר במצב שבו "לא ניתן היה לאתר את משפחותיהם", אלא במצב שבו לא כל כך רצו לאתר את משפחותיהם. הוועדה מתעלמת לחלוטין מהאפשרות של ניצול לרעה של המצב ("קשר רופף" וכו') לשם הפקעת תינוקות מהוריהם ומסירתם לאימוץ ("מזדמן"?).

כאן המקום להתייחס בקצרה לאפשרות - שהוועדה חוזרת ומתייחסת אליה כאל אפשרות סבירה - כי הורים ינטשו באופן "סיטוני" את ילדיהם.⁵² האומנם זו אפשרות סבירה? סבורני כי אפשרות זו היא כה בלתי סבירה, עד כדי שמיטת הקרקע לא רק מתחת להנחה שבמקרים רבים נטשו ההורים את ילדיהם, אלא גם מתחת להנחה שהפונקציונרים שנטלו ילדים אלו ומסרום ל"אימוץ מזדמן" האמינו באמת ובתמים שההורים כבר לא מעוניינים בילדיהם. האפשרות שאם⁵³ שנשאה את תינוקה ברחמה תשעה ירחים, שנשאה

51. שם, עמ' 225.

52. לדוגמה, עמ' 39 לדו"ח.

53. גם כאב לילדים, האפשרות של נטישה (קל וחומר נטישה "סיטונית") היא בעיניי מופרכת בעליל.

אותו על כפיים במסע רגלי מפרך בתימן אל האשד כדי לעלות על "מרבד הקסמים", תיטוש אותו בארץ הקודש בבית תינוקות או בבית חולים, היא כל כך לא מתקבלת על הדעת, עד כי מי שמוסר את תינוקה לאימוץ בלי לאתרה ולברר את רצונה הוא פושע.⁵⁴ כך היה על הוועדה לחשוב על הנושא, לפחות כאפשרות. תחת זאת היא קיבלה את האפשרות של נטישה או אמונה מוטעית בנטישה כאפשרות סבירה. ואין מדובר במקרה או שניים, שאז אולי ניתן לייחס את הנטישה לאי-שפיות או למצב נפשי קשה אחר, אלא כשורה ארוכה של מקרים.

ההתמקדות המוטעית בטענת החטיפה הממסדית (והחידוש "היעלמות להורים")

כבר בעמוד הראשון של הדו"ח, הוועדה מתמקדת בטענת החטיפה הממסדית:

טענתן הבסיסית של המשפחות היא, כי התינוקות שנעלמו להן – כולם, או לפחות מרביתם – "נחטפו" על ידי אנשי הרשות, או, לפחות, על דעת הרשות (ברו"ח זה: "חטיפה ממסדית"); ונמסרו לאימוץ למשפחות אשכנזיות חשוכות ילדים.⁵⁵

כל עמוד נוסף מחזק את הרושם שלפיו ראתה הוועדה את תפקידה המרכזי בשלילת הטענה של חטיפה ממסדית.⁵⁶ אולי כדי להקל על שלילת הטענה, היא מוצגת ברו"ח כאבסורדית משהו:

---

54. לדוגמה, אלמלא ההתיישנות היה ניתן להרשיעו בעבירה על סעיף 373 לחוק העונשין, תשל"ז-1977, "חטיפה ממשמורת": "המוציא, במעשה או בפיתוי, קטין שלא מלאו לו שש עשרה שנים או אדם שאינו שפוי בדעתו, ממשמורתו של אפוטרופוס על פי דין בלי הסכמת האפוטרופוס דינו – מאסר עשרים שנים".

55. עמ' 21 לדו"ח, שבא מיד לאחר תוכן העניינים.

56. להתמקדות חוזרת ונשנית אך ורק בטענת החטיפה הממסדית, ראו לדוגמה שם, עמ' 32, 161, 206, 209, 221, 243, 291, 304, 305, 307, 312, 319, 320.

חטיפה ממסדית מכוונת ומאורגנת של תינוקות מבתי חולים בתקופת המעברות - כפי שטוענים עסקני העדה התימנית - פורסת, על פי טיבה, את רשת הקושרים על פני כל הארץ: סגל רפואי ומנהלי בכל בתי החולים; וסגל המינהלה והעובדים של כל חברות קדישא. זאת, להבדיל מתקופת המחנות שאז היו צריכים להיות מעורבים בחטיפה כזאת: הסגל המצומצם של בתי התינוקות שבהם הוחזקו תינוקות של עולי תימן; והסגל של אותם בתי חולים ואותן חברות קדישא שטיפלו בעניינם של תינוקות אלה.⁵⁷

זה המקום לעמוד בקצרה על הקשר האפשרי - שהוועדה מתעלמת ממנו - בין רופאים "אובייקטיביים" המדווחים על פטירות לבין "מְשׁוֹקִים" של מאומצים. ברו"ח נאמר:⁵⁸

מן החומר שהובא לפני הוועדה מסתבר כי בתקופה הרלוונטית לחקירה פעלו בארץ מספר לא מבוטל של מוסדות - ומעין מוסדות - פרטיים, שבהם הוחזקו תינוקות, בין היתר גם למטרות מסירה לאימוץ. כך התברר, למשל, כי בחיפה החזיק רופא ממחלקת הילדים בבית החולים רמב"ם מעין מוסד כזה.

בהמשך הרו"ח כבר מדובר - בנוגע לחיפה לברדה ובנוגע לבית החולים רמב"ם לברו - ב"מוסדות", בלשון רבים:⁵⁹

כך למשל ידוע לוועדה כי בחיפה הוחזקו מוסדות כאלה על ידי רופאים ממחלקת הילדים של בית החולים רמב"ם.

ובמקום אחר אף מופיע שם אחד הרופאים:⁶⁰

57. שם, עמ' 51.

58. שם, עמ' 63-64. תודתי לעו"ד עופר כוחי על שהסב את תשומת לבי לקשר אפשרי זה.

59. שם, עמ' 116.

60. שם, עמ' 229.

הגב' צילה לוי, אישה שחומת עור, גדלה כמאומצת אצל משפחה אשכנזית בקיבוץ עין המפרץ, שקיבלה אותה לאימוץ - בהיותה בת חודשיים - ממעון פרטי, שניהל והחזיק בחיפה רופא, ד"ר שמקולר.

כאמור, הוועדה קובעת, כמעט תמיד "בוודאות", בנוגע ל-983 מבין 1,053 הילדים, נושא "חקירות" שלוש הוועדות, כי נפטרו בהיותם ילדים. בחלק ניכר מהמקרים הוועדה מתבססת על דו"חות פטירה שרשמו רופאים, ואולם שמות הרופאים אינם נזכרים בדו"ח. אסתפק בשתי תהיות: האחת, מדוע לא נעשה ניסיון למצוא קשר בין הרופאים שדיווחו על הפטירות לבין הרופאים שעסקו באימוץ ילדים? והאחרת, על רקע העובדה שרופאים עסקו גם באימוצים, האם טיעון הוועדה בציטוט דלעיל, שלפיו חטיפה מאורגנת אינה סבירה לנוכח הצורך בפריסת "רשת הקושרים", עודנו טיעון משכנע? גם כשמסתברת האפשרות ש"קושר" אחד ממלא שני תפקידים?⁶¹ לכל אורך הדו"ח, משדנה הוועדה בממצאים מחשידיים, היא מתייחסת אליהם כאחת משתי דרכים: האחת - הסתפקות בקביעה שאינם מצביעים על חטיפה ממסדית, בלי להתייחס בכובד ראש לאפשרויות חמורות אחרות; השנייה - קביעה נחרצת, בדרך כלל ללא הנמקה, שמדובר בממצאים חריגים, המשקפים אך ורק את עצם התרחשותם. להלן דוגמה לדרך ההתייחסות הראשונה:

אכן, גם "מסירה מזדמנת לאימוץ" מהווה, בסופו של דבר, הוצאה של תינוקות מרשות הוריהם שלא על דעתם וללא הסכמתם. ברם, על פי אופיה, שונה הוצאה כזו מרשות ההורים תכלית שינוי מההוצאה העומדת בבסיסה של "חטיפה ממסדית".⁶²

61. ואפילו שלושה תפקידים - אם נוסיף גם את תפקיד הקברן, או לפחות את המדווח על הקבורה. ראו: שם, עמ' 199.

62. שם, עמ' 161.

דוגמה לדרך ההתייחסות השנייה היא התייחסותה של הוועדה למקרים של החזרת תינוקות להורים לאחר שכבר נמסר להם על פטירתם בכתי התינוקות, וזאת רק בעקבות דרישות תקיפות מצד המשפחות, כאל "אירועים חריגים ונקודתיים, שאינם מבטאים אלא את עצם התרחשותם".⁶³

נניח שלא הייתה "חטיפה ממסדית". נניח שהייתה "רק" תופעה רחבת היקף של חטיפות פרטיות של תינוקות אגב אדישות, קלות דעת, עצימת עיניים או אפילו "רק" רשלנות מצד הרשויות. נניח אפילו שהחטיפות הפרטיות, שבפועל איפשרו הרשויות, היו "אך ורק" בניצול מצבים של קשר רופף בין ההורים לתינוקות. האם אז הכול בסדר? הרי במשפט הפלילי ישנה אחריות המבוססת לא על "כוונה" (הנדרשת בחטיפה הממסדית) אלא על "אדישות", "קלות דעת", "עצימת עיניים" ואפילו "רשלנות" בלבד. והרי מרבית העבירות במשפט הפלילי המודרני מבוססות על "מחשבה פלילית" (מודעות, "עצימת עיניים" ו"אדישות" או אפילו "קלות דעת") בלי שנדרשת "כוונה" דווקא.⁶⁴ ומעבר לאחריות הפלילית – האין אחריות מינהלית? ואחריות מוסרית? האם העובדה שלטענת הוועדה לא התרחש הגרוע ביותר – חטיפה המאורגנת על ידי הממסד עצמו – מהווה נחמה מספקת הפוטרת מדאגה, מחשש, מחשד, מחיפוש תשובות ממשיות ומחקירה של ממש? ואם נעשתה

63. שם, עמ' 60. וזה יחסה של הוועדה למקרים של תינוקות שנלקחו מחזקת ההורים על ידי אנשי הרשות ולא הוחזרו: "התרשמותה של הוועדה היא שמדובר בהתרחשויות שנתפסו שלא כהלכה אצל הורי התינוקות ושכטפופו של דבר, התינוקות נלקחו מההורים על רקע הרצון להעניק להם טיפול רפואי דחוף או לשכנם בבתי התינוקות, ולא מתוך כוונה לחוטפם (על מנת למסרם לאימוץ)" (שם, עמ' 58).

64. על המושגיות המקובלת במשפט הפלילי בנוגע ליחסו הנפשי של הנאשם כלפי נסיבות העבירה, ראו לדוגמה, פלר, תשמ"ד, עמ' 485 ואילך; סנג'רו, תשמ"ח, עמ' 348 ואילך; סנג'רו תשנ"ט. ראו גם: סעיפים 20 ו-21 לחוק העונשין, תשל"ז-1977, ספר חוקים 322.

כזו – היכן האחראים למצב? כפי שניווכח בהמשך, לשיטת הוועדה, אם ישנם אחראים, אין הם בשר ודם.

גישה זו של הוועדה משתקפת שוב ושוב בדו"ח. באשר למקרים של תינוקות שהחלימו בכתי החולים אך לא הוחזרו למשפחותיהם (וכאמור, הוועדה מצאה שלבתי החולים היו פרטים מזהים של ההורים, אך לא נעשה מאמץ רציני לאתרם, אלא נחפזו למסקנה שהתינוקות נטושים), אומרת הוועדה, בין היתר, את שני המשפטים הבאים:

במבט לאחור, קשה לבוא בטרוניה אל אלה הטוענים כי התנהגות הרשויות בהקשר זה משקפת אטימות ואי אכפתיות. ברם, יחד עם זאת, אין למצוא בהתנהגות זו סממנים של "חטיפה ממסדית", המשקפת זדון, ארגון, תכנון מוקדם, הטעיה של ההורים ושילוב תיעוד רפואי כוזב לצד ביום קבורה.⁶⁵

המשפט הראשון מעניין במיוחד, שכן אולי נחשף בו יחסה האמיתי של הוועדה אל הטוענים נגד הרשויות. הפעם, "קשה לבוא בטרוניה" אליהם... המשפט השני הוא דוגמה מני רבות להסתפקותה של הוועדה בכך שלא מצאה סממנים של "חטיפה ממסדית", ובא לציון גואל.

בהתייחסה לשלוש פרשות של אימוץ "שלוש הבנות" (המכונות בדו"ח, משום מה, בשם "פרשיית אימוצן של שלוש הבנות", "עסקת חבילה"), הוועדה קובעת:

מכנה משותף זה – היעדר קשר עם ההורים – (בלשון הדו"ח: נתק) מאפיין את הפתח, שעשוי היה להיפתח מדי פעם, של מסירה מזדמנת לאימוץ מבתי התינוקות. פתח זה, לא רק שאינו עולה בקנה אחד עם טענת החטיפה הממסדית, אלא, למעשה, משמיט את הבסיס מתחת להתרחשותה.⁶⁶ (ההדגשה במקור)

65. שם, עמ' 209.

66. שם, עמ' 221.

האומנם משמיט? האם לא תיתכן חטיפה ממסדית המוגבלת לניצול מצבים של קשר רופף? ומה בדבר האפשרות של חטיפה "מזדמנת" לשם אימוץ, המבוצעת על ידי אנשים פרטיים בלי שהרשויות מונעות זאת?

כמפורט לעיל, הוועדה השתדלה מאוד לגונן על "אמינות התייעוד". התועלת שבמסקנה שהתייעוד הוא אמין היא גדולה ומיידית:

כל עוד עומד התייעוד - ובמיוחד התייעוד הראשוני - בחזקתו כתייעוד מהימן, אין קיום לטענת החטיפה הממסדית, במשמעות שניתנה לה על ידי הדוגלים בה. כאמור, החקירה מלמדת כי משמעותה של תופעת ההיעלמות הינה היעלמות להורים מבחינתם הסובייקטיבית שלהם, כאשר זו נעוצה, ככלל, בהיעדר מידע אמין על קורותיהם של התינוקות שנעלמו להם. אובייקטיבית, יש בתייעוד האמור כדי להשלים את החסר וליתן להורים דיווח - שלא ניתן להם בזמן אמת - על גורל מרבית התינוקות הנעדרים.⁶⁷ (ההדגשה במקור)

המשפט הראשון בציטוט נוגע במישרין לדיוננו הנוכחי. שני המשפטים הנוספים הובאו על מנת להתייחס גם למכתם השנון "היעלמות להורים". מהי אותה "היעלמות להורים"? הרו"ח מדגיש שוב ושוב שההיעלמות היא, בעצם, "רק" להורים. למה "רק"? שהרי התינוקות לא באמת נעלמו. אלוהים ידע היכן הם. גם הוועדה, כיום, יודעת היכן הם (לשיטתה, רובם המכריע נקברו עוד בהיותם תינוקות). רק ההורים לא ידעו, ולכן זו "היעלמות להורים". אם כך, לפנינו תובנה פסיכולוגית ותובנה פילוסופית חדשות בעלות חשיבות אוניברסלית. מן הראוי ללמדן בפקולטות לפסיכולוגיה ולפילוסופיה ברחבי העולם. אין יותר היעלמויות. אדם כי ייעלם - זו היעלמות להוריו בלבד. הרי אלוהים תמיד יודע היכן הוא. והרי די בכך שוועדה

67. שם, עמ' 243-244.

שתשב יובל לאחר "היעלמותו" תוכל לקבוע - ו"בוודאות" - היכן בדיוק היה, כדי להעמיד את "היעלמותו" המדומה על ממדיה האמיתיים: "היעלמות להורים" בלבד! אכן, נחמה גדולה מצאה הוועדה לכל הורי הנעדרים בעולם כולו. אל דאגה: היעלמות ילדיכם היא אך ורק "היעלמות להורים"...

בחזרה לענייננו, התמקדות הוועדה בשלילת הטענה של חטיפה ממסדית הביאה גם לטיעון הבא: מכיוון שלשיטת הוועדה מרבית התינוקות שנעלמו נפטרו, כך שמספרם האמיתי והמצומצם של ה"עלומים" הוא "56 תינוקות עלומים (ללא עלומי חאשד)"⁶⁸ (ואיתם 69, ב"ס), הרי "מצב דברים זה משמיט, כשלעצמו, את הבסיס מתחת לטענת החטיפה הממסדית, ומצד אחר, מתיישב עם קיומה של האפשרות של מסירה מזדמנת לאימוץ".⁶⁹ האמנם "משמיט"? אילו נחטף כיום תינוק אחד, יש להניח שכל הארץ הייתה רועשת. האם חטיפה אפשרית של 69 תינוקות אינה מעוררת כל חשד לחטיפה ממסדית? ולאדישות? ולקלות דעת? ולעצימת עיניים? ולרשלנות ממסדית? כלום רק משום שהטענה היא לאלפי חטיפות, יש לפטור בלא-כלום את האפשרות של "רק" 69 חטיפות? יש הסבורים שוועדות חקירה ממלאות גם תפקיד סמלי של רציונליזציה ויצירת מראית-עין כדי לאפשר פיוס. בספרו של קלגסבלד ועדות חקירה ממלכתיות נאמר:

התפקיד הנוסף המוטל על ועדת החקירה הממלכתית הוא לשכך סערה ציבורית, המתאפיינת במשבר אמון בין הציבור לבין הממשלה, באמצעות בידור מלא ומקיף של פרשה בעלת חשיבות ציבורית מיוחדת, שעובדותיה שנויות במחלוקת. תפקיד ייחודי זה של השבת האמון ברשות המבצעת [...]".⁷⁰ (ההדגשה שלי)

68. שם, עמ' 312.

69. שם.

70. קלגסבלד 2001: 19.

כלום לא הזניחה הוועדה את הבירור המלא והמקיף והדגישה יתר על המידה את השבת האמון ברשות המבצעת? והיתכן בכלל השבת אמון ברשות המבצעת שאינה עוברת דרך בירור מלא ומקיף? האין המסלול להשגת פיוס אמיתי עובר דרך הסכמה על העבר ולא דרך הסתרתו?

שטחיות הדו"ח: משאביה המוגבלים של החקירה ואופן החקירה

כך מתוארות בדו"ח פעולות החקירה שבוצעו:

פעילות איתור התיעוד והעדים נעשתה באמצעות שני גופי חקירה שהפעילה הוועדה: האחד - עו"ד יוסי יוסיפוב שנרתם למלאכה על רקע העניין האישי שגילה בבירור תופעת היעלמותם של התינוקות; והשני - משרד חקירות ירושלמי, עופר גוט ועדי בן-אשר, שהתמסר לפעילות החקירה של הוועדה והעמיד לרשותה של פעילות זו את צוותו ואת ניסיונו הרב בתחום החקירות (בשנתיים הראשונות לפעילות הוועדה, פעל עו"ד יוסיפוב כחוקר יחידי; ולאחר מכן - הופעל לצידו, ובנוסף לו משרד החקירות האמור).⁷¹

על "שני גופי חקירה" מספרת לנו הוועדה. יושם לב כי את "הגוף" האחד מהווה אדם אחד ואת "הגוף" השני מהווים, כפי הנראה, שני אנשים. בשנתיים הראשונות לפעילות הוועדה היווה אדם אחד את מלוא צוות החקירה. נניח אפילו שבשנים שלאחר מכן השקיעו שלושת החוקרים את מלוא זמן עבודתם בפרשת היעלמותם של ילדי העולים מתימן. נניח שבימינו היה נעלם תינוק אחד. כמה חוקרים היה מונה צוות החקירה של המשטרה שהיה עוסק בפרשה זו? כמה חוקרים יש להקצות לחקירת היעלמותם של למעלה מאלף תינוקות? האם תפקיד הוועדה היה לחקור או להגות הסבר מרגיע? (כגון "היעלמות להורים"). גודלו המצומצם של צוות החקירה

71. עמ' 79-80 לדו"ח.

מתיישב היטב עם הנחת מוצא נטולת חשד כי הכול כשורה – שאז די היה לנו בכמה אנשים שינכרו בארכיונים ויאתרו את התיעוד ה"אמין" – אך כבר על פניו אינו מתיישב עם חשד ממשי ועם חקירה אמיתית.

בדיון ב"היעדר כל חשד גם נוכח עדויות המעוררות חשד", הובא הציטוט שבו מתארת הוועדה חוסר שיתוף פעולה של משרד הסעד, ומסתפקת בקביעה "ולא נותר אלא להצטער על כך".⁷² חוק ועדות חקירה, תשכ"ט 1968⁷³ והתקנות שהותקנו על פיו⁷⁴ מקנים לוועדת חקירה שורה ארוכה של סמכויות חקירה יעילות למדי, לדוגמה, הסמכות לחייב אדם להעיד בפני הוועדה ולהציג בפניה מסמכים או מוצגים שברשותו.⁷⁵ מדוע לא השתמשה הוועדה בסמכויות אלו? ובייחוד כשהסרבנים הם עובדיו של משרד ממשלתי(!). האומנם לא נותר אלא להצטער על כך?

בדיון בהעדר כל חשד עמדנו גם על כמה מקרים שבהם הושמד חומר ארכיוני חשוב לחקירת הוועדה, לעיתים "מתחת לאפה". שם שאלתי איה החשד. כאן אשאל: מדוע לא חקרו את השמדת החומר? הוועדה עומדת על כך שלא זו בלבד שבזמנו לא נמסר להורים על פטירת ילדיהם והילדים נקברו ללא נוכחות ההורים, אלא אף לאחר שנודע להורים על הפטירה ועד עצם היום הזה ישנם קשיים גדולים באיתור הקברים.⁷⁶ דרך אפשרית לכדיקה מדעית של הסוגיה היא פתיחת קברים וביצוע בדיקות גנטיות, דנ"א. בחקירה אפקטיבית המתנהלת כיובל שנים לאחר ההיעלמות, היו בדיקות

72. עמ' 125 לדר"ח.

73. ספר חוקים 28. וראו גם את הדיון בסמכויות הכפייה ובסמכויות הענישה של ועדות חקירה ממלכתיות אצל: קלגסבלד, 2001, עמ' 238-246.

74. תקנות ועדות חקירה (התייצבות עדים לחקירה), תשכ"ד-1964, קובץ תקנות 1350.

75. סעיף 11 לחוק הנ"ל.

76. עמ' 184 ואילך לדר"ח.

הדנ"א צריכות להוות נדבך מרכזי. והנה מסתבר שהוועדה בחרה להסתפק בבדיקות שנעשו במכון רפואי באנגליה, של שבעה קברים בלבד. ספק אם אפילו שבעה אלו היו נבדקים, אלמלא נפתחו עשרה קברים ביוזמת המשפחות, ואלמלא נמצאו שבעה מהם ריקים לכאורה. רק אז "נזעקו למקום מומחי המכון הפתולוגי, אשר הורו: ראשית - על הרחבת החפירה לצידי הקברים [...] שנית - על סינון העפר [...]".⁷⁷ הוועדה קובעת שנמצאו שרידים בכל הקברים, אך רק "באחד הקברים נמצאו שרידים שניתן היה להפיק מהם דנ"א מתאים להשוואה ובבדיקת ההשוואה נמצאה התאמה למשפחה שעל פי הרישום תינוקה נקבר שם".⁷⁸ ממצא זה הספיק לוועדה לצורך הקביעה הגורפת הבאה:

בכך הושמט כליל הבסיס, מתחת למה שהוצג על ידי הטוענים לחטיפה ממסדית, כ"הוכחה" חותכת לשניים אלה: ראשית - לכך שהמצבות אינן מוצבות על קברים אמיתיים; שנית - שהרישומים בדבר קבורתם של תינוקות שנעלמו להוריהם הינם רישומים כוזבים. הבדיקות שנערכו באנגליה קובעות בעליל את ההפך.⁷⁹
(ההדגשה במקור)

חוק טבע ניתן להפריך באמצעות דוגמה נגדית, שהרי הוא מתיימר לחול על כל המקרים. הכיצד ניתן להפריך טענה המתייחסת להיעלמותם של למעלה מאלף תינוקות באמצעות דוגמה נגדית יחידה? הרי איש אינו טוען שאין ולו תינוק אחד שאכן נפטר ונקבר. הוועדה אכן מתייחסת לאפשרות של עריכת בדיקות נוספות, אך בוחרת שלא לנקוט דרך זו, מכיוון ש:

תהליך ההפקה והבדיקה דורשים זמן ממושך, באופן שהמכון באנגליה יכול לערוך מספר בדיקות מצומצם ביותר במשך תקופה

77. שם, עמ' 189.

78. שם.

79. שם.

ממושכת יחסית (כפי שנמסר מטעם המכון לרפואה משפטית). תוצאות הבדיקות שנערכו במכון הרפואי באנגליה – לרבות משך הזמן הדרוש לעריכת בדיקות נוספות – נמנים, מטבע הדברים, בין השיקולים שעמדו בבסיס החלטת הוועדה שלא לבצע פתיחת קברים נוספים.⁸⁰

האין בעולם מכונים נוספים? ומנין החיפזון לסיים את חקירת הוועדה לפני עריכת הבדיקות, וזאת יובל שנים לאחר הפרשה ושש שנים לאחר מינוי הוועדה? בנסיבות המיוחדות של הפרשה, ונוכח מדעיות בדיקות הדנ"א, אם מטרת הוועדה להגיע לחקר האמת, ניתן והיה צריך לבצע בדיקות דנ"א רחבות היקף. זה היה צריך להיות כלי החקירה המרכזי, ולא "אמינות" התיעוד. חשד בריא היה צריך להוליך להעדפה מוחלטת של בדיקה מדעית על פני תיעוד "אמין" שנוצר על ידי החשודים עצמם או בשליטתם. ואפילו ללא חשד רב, הוועדה הרי מצאה שבמקרים רבים מאוד לא נמסר להורים על פטירת התינוקות, ונראה כי גם היא מקבלת שבעניין זה הדברים לא התנהלו כשורה. סבורני כי מחדל זה של הרשויות כשלעצמו יוצר חובה מוסרית של מדינת ישראל לספק כיום בדיקת דנ"א מהימנה לכל משפחה המעוניינת בכך. גם אם הבדיקה אורכת זמן ואפילו אם הבדיקה יקרה – שיקול שהוועדה אינה מזכירה. כמה משאבים השקיעה המדינה בפרשות אחרות שבהן נעלמו אנשים? לדוגמה, בפרשת הצוללת דקר,⁸¹ בפרשת הילד שוחמכר, והרשימה עוד ארוכה. אין סיבה שעומדת במבחנים של הגינות ומוסר, שדווקא לחקירת הפרשה הטרגית של היעלמות למעלה מאלף תינוקות לא יימצאו המשאבים המינימליים ההכרחיים לקיומה בפועל.

80. שם, עמ' 190.

81. מספר הנספים בצוללת דקר היה 69, בדיוק כמספר ה"עלומים" המינימלי, לשיטתה של הוועדה. המשאבים שהשקיעה מדינת ישראל באיתור שרידי הצוללת כללו, בין היתר, מיליוני שקלים ששולמו לחברת נאוטיקוס, שצילמה בוודא את שרידי הצוללת במעמקי הים (דיעות אחרונות, 25.1.02).

תופעה נוספת המסתתרת בין דפי הדו"ח היא שלמעשה אין בו פירוט מספיק, בייחוד לא של מספרים. שוב ושוב חוזרים ביטויים כגון "ככלל";⁸² "חלק לא מבוטל"; "חלק"; "תקופה משמעותית" ועוד. והרי המספרים האלה, שאינם נמסרים לקוראי הדו"ח, הם בעלי חשיבות עצומה בהערכת משמעות הממצאים. כך, כשהוועדה מציינת כי "לחלק לא מבוטל מן המשפחות המתלוננות, הגיעו במחצית שנות השישים הודעות רשמיות - בין היתר מגופי הגיוס של משרד הבטחון - שהיו מיועדות ל'תינוקות' שנעלמו";⁸³ כך, כשהוועדה מציינת ש"מיקום קבורתם של חלק מבין התינוקות שנפטרו, אינו ניתן כיום לקביעה מדויקת";⁸⁴ כך, כשהוועדה מספרת לנו ש"נותק הקשר - ודי היה לעניין זה בהפסקת ביקורים לתקופה משמעותית - בית התינוקות לא דאג לחידושו. כתוצאה מכך [...] היה התינוק עשוי להיחשב ל'נטוש' ובתור שכזה מועמד למסירה מזדמנת לאימוץ [...] מבלי שננקט מצד בית התינוקות צעד של ממש לאיתור ההורים".⁸⁵ לעניין זה, האם אין הבדל עצום בין שבוע לבין שנה? והאם אין חשיבות רבה לשאלה אם הפסקת הביקורים התרחשה בחמישה מהמקרים, בחמישים מהם או בחמש מאות?

בדומה, בהתייחסה ל"אימוץ ישיר מבתי התינוקות", הוועדה כותבת: "במהלך חקירתן העידו מספר מטפלות על התרשמותן כי ניתן היה לקבל תינוקות לאימוץ במישרין מבתי התינוקות. במיוחד ראויות לציון בהקשר זה עדויותיהן של שתי מטפלות [...]".⁸⁶ מהו אותו "מספר"? האין הבדל עצום בין שתי עדויות כאלה לבין עשרים? מה מקור ההסתפקות בהתייחסות לשתיים בלבד מהעדויות של המטפלות?

82. בנוגע לרשומות של חברות קדישא, אשר "ככלל" משלימות את רשומות בתי החולים, ראו: עמ' 191 לדו"ח.

83. שם, עמ' 194.

84. שם, עמ' 296.

85. שם, עמ' 315.

86. שם, עמ' 203.

מעניין לעמוד גם על מבנהו הכללי של הדר"ח. המבנה ההגיוני שהיה ניתן לצפות לו הוא הממצאים תחילה, ולאחר מכן דיון ומסקנות. זה גם המבנה המקובל בכתיבה התיאורטית ובפסקי הדין. והנה, בדר"ח ועדת קרמי הסדר הפוך: מן העמוד הראשון הדר"ח פועל בניסיון לשכנע את הקוראים בנכונות התזה של הוועדה (אין חטיפה ממסדית; יש "היעלמות להורים" בלבד ומסירה "מזרמנת" לאימוץ; הרוב הגדול [93%] של התינוקות נפטרו).

רק לאחר כשלוש מאות עמודים כאלה, אנו מגיעים לחלק הרביעי של הדר"ח - "מטלות, ממצאים ומסקנות: ריכוז תמציתי". אך גם בחלק זה מספרים ונתונים מדויקים כמעט אין, ואפילו בו הוועדה חוזרת שוב ושוב על התזה שלה, ואפילו אז נותר חשש בלב הוועדה שמא ייחשף קורא עצל כלשהו במישרין לחלק הרביעי, ולפיכך מובאת בפתחו, תחת הכותרת הגדולה "תזכורת", ההבהרה כי "כאמור, חלק זה מציג בתמצית בלבד את עיקרי הממצאים והמסקנות המרכזיים. יש לקרוא חלק זה על רקע הפירוט המצוי בשלושת החלקים הראשונים של הדר"ח, ובמיוחד על רקע הפירוט המצוי בחלק השלישי, הדין בהרחבה בטענת החטיפה הממסדית".⁸⁷ הציטוט האחרון מוליכנו אל מאפיין בולט נוסף של הדר"ח: שטחיותו הרבה ומראית העין שהוא יוצר. אין להבחין בכך במבט חטוף: הדר"ח נחזה כמסמך מכובד, המשתרע על פני 330 עמודים, בצירוף שני כרכי נספחים עבי כרס (המכתבים הספציפיים של הוועדה למשפחות). ברם, הדר"ח כולל חזרות כה רבות על אותם הדברים, עד כי היה ניתן להסתפק בעשירית מהיקפו בלי לאבד מידע משמעותי. לדוגמה, הציטוט האחרון מעיד על כך שכל החלק הרביעי הוא כפילות. בדומה, הדר"ח כולל אין-ספור חזרות על התזה של הוועדה, הגובלות בהטפה, שלא לומר בשטיפת מוחותיהם של הקוראים.⁸⁸

87. שם, עמ' 294.

88. לדוגמה, שם, עמ' 243; עמ' 286-287 (חזרה על התזה אפילו בשני עמודים רצופים!); 303; 312; 315-316; 320-321.

נטל ההוכחה ומידתה כביטוי לתפיסת התפקיד המוטעית של הוועדה

ככלל, מקובלים במשפט הכללים הבאים:⁸⁹ בתביעה אזרחית נטל ההוכחה הוא על התובע ("המוציא מחברו - עליו הראיה"), ומידת ההוכחה היא מעט מעל 50% ("מאזן הסתברויות"). באישום פלילי, נוכח חזקת החפות,⁹⁰ נטל ההוכחה הוא על המדינה, ומידתה - מעבר לכל ספק סביר.

חברי הוועדה נתפסו לשתי טעויות בסיסיות: האחת - בחינת הפרשה כשופטים ולא כחוקרים (או לא כשופטים-חוקרים); האחרת - הטלת נטל ההוכחה על הטוענים שהדברים התנהלו שלא כשורה. כך נחפזים חברי הוועדה להכריע על פי כללי הוכחה, גם כשהיה ניתן להמשיך (להתחיל?) לחקור ולהגיע לאמת. והרי כאן מצוי הבדל גדול בין בית משפט לבין ועדת חקירה; בין שופט לבין חבר בוועדת חקירה: בנוגע לשופט, "אין לו לדיין אלא מה שענינו רואות", ובייחוד בשיטה האַדְבֶרְסְרִית⁹¹ מקובל שהוא די פסיבי, אינו יוזם בירורים וחקירות אלא מכריע על פי הנתונים המובאים בפניו, ואילו בנוגע לוועדת חקירה, החלק המרכזי ביותר של תפקידה - לטעמי, החלק החשוב ביותר - הוא לחקור.⁹²

ומה ההשלכה של הימנעות הוועדה מלהמשיך ולחקור? התשובה היא ברורה ומיידית - דחיית הטענות המועלות נגד האופן שבו התנהלו הדברים בפרשה כבלתי מוכחות. וכל כך למה?

89. ראו לדוגמה, הרנון, תש"ל, עמ' 187-193, 212 ואילך.

90. ראו: קיטאי, תשס"א.

91. שבה שני הצדדים פורשים בפני השופט את טענותיהם ומביאים את ראיותיהם, ולאחר מכן השופט מכריע, ואילו בשיטת המשפט האינקוויזיטורית השופט יוזם חקירה בעצמו. על ההבדל בין השיטות, ראו, לדוגמה, לוין תשנ"ט: 121 ואילך. במשפט הישראלי מקובל יותר הדגם האדברסרי.

92. לא זו בלבד שוועדת החקירה ממלאת תפקיד מרכזי של חקירה לפני הדיון וההכרעה, אלא אף הדיון עצמו אינו אמור להיות בעל אופי אדברסרי אלא בעל אופי אינקוויזיטורי דווקא - ראו: קלגסבלד 2001: 219.

משום שהוועדה מטילה את נטל ההוכחה על הטוענים לקיומה של בעיה.⁹³ יתרה מזאת: הוועדה לא הסתפקה בהטלת נטל להוכחת הטענות במאזן הסתברויות (51%), אלא הטילה על הטוענים נטל כבד יותר - "כאשר חומרת ההאשמה מחייבת קיומן של ראיות מוצקות לביסוסה".⁹⁴ ככל הנראה, מקור התייחסותה זו של הוועדה הוא בכלל שלפיו כשמועלית במשפט אזרחי טענה בעלת גוון פלילי - טענה שהיא בעצם גם האשמה - אין מסתפקים בהוכחה על פי מאזן הסתברויות, אלא נדרשת רמת הוכחה המצויה בין מאזן הסתברויות (הנדרש במשפט האזרחי) לבין ההוכחה מעבר לכל ספק סביר (הנדרשת במשפט הפלילי).⁹⁵

האומנם מתאימים כללי ההוכחה הנוקשים שהפעילה הוועדה לוועדת חקירה ולפרשה שלפנינו? מדובר בהורים בני שבעים ומעלה, שילדיהם נעלמו, הניצבים חסרי אונים מול הרשויות שבידיהן כל המידע הדרוש. במצב דברים כזה, אין כל מקום לזכות את הרשויות ביתרון ראייתי שכזה. לטעמי, ההורים לא היו צריכים להוכיח דבר (וודאי לא במידת הוכחה גבוהה). כל שהיה עליהם לעשות הוא לשטוח את מר ליבם בפני הוועדה, כלומר, להעלות טענותיהם וחשדותיהם. מאותו הרגע הוטל הנטל על הרשויות, שבידיהן המידע הדרוש: להוכיח לוועדה שהדברים התנהלו כשורה. יתרה מזאת: לשיטתי, מאותו הרגע הוטל גם על חברי ועדת החקירה נטל. נטל כבד מאוד: לחקור ולחקור, עד לחשיפת האמת, ולא להיחפז ולדחות את הטענות בעזרת כללי הוכחה כלשהם. על פי החוק, ועדת חקירה משוחררת מסדרי הדין ומדיני הראיות

93. לדוגמה, עמ' 65, 67, 188-189, 191, 217, 304 לדר"ח.

94. הציטוט הוא מעמ' 191 לדר"ח, שם מתייחסת הוועדה לטענה בדבר רישומים כוזבים וכיום קבורה וקברים. מכיוון שגם החטיפה הממסדית היא האשמה חמורה, נראה כי נטל כבד של ראיה עמד לנגד עיני הוועדה לכל אורך הדר"ח.

95. על כלל זה ראו לדוגמה, הרנון, תש"ל, עמ' 214.

הנוהגים בכתי המשפט.⁹⁶ יפים לענייננו דבריו של השופט מנחם אלון בפסק-הדין בעתירה לבג"צ שבה נדונה הקמתה של ועדת החקירה הממלכתית בנוגע לרצח ארלוזורוב:

ועדת החקירה רשאית להגיע - ומתיימרת היא לשאוף להגיע - בדרכי חקירה וראיות הנראות בעיניה, לחקר האמת העובדתית, שלא תמיד מוכרחה היא לעלות בקנה אחד עם האמת המשפטית.⁹⁷

מקריאת הדו"ח עולה כי הוועדה לא פעלה כמתחייב ממהותה כוועדת חקירה, מהות השונה מאוד מזו של בית-משפט. יודגש כי לא מדובר רק בטעות בנוגע לתחולת דיני הראיות, אלא בתפיסת תפקיד מוטעית של הוועדה, כשופטת במקום כחוקרת ומחפשת אחר האמת העובדתית (ה"היסטורית"). כפי שנאמר בפסק הדין של בית המשפט העליון בפרשת יפת (שם דובר בוועדת החקירה לעניין משבר ויסות מניות הבנקים):

ועדת חקירה שהוקמה מכוח החוק איננה בית-משפט [...] תפקידה המרכזי של ועדת חקירה כזו הוא בירור האמת העובדתית בנושא שאותו הוסמכה לחקור, התפקיד המוטל עליה הינו זה של חקירה ובדיקה ולא של שיפוט והכרעה.⁹⁸

הפעלתה המוטעית של חזקת תקינות המנהל

מלבד הכללים המוטעים שאימצה הוועדה כאשר לנטל ההוכחה ומידתה, הפעילה הוועדה באופן מוטעה לחלוטין את "חזקת תקינות המינהל". מהי חזקה זו? חזקת הכשרות של פעולות המינהל, המכונה

96. סעיף 8 לחוק ועדות חקירה, תשכ"ט-1968, ספר חוקים 28.

97. בג"צ 152/82 דניאל אלון נגד ממשלת ישראל, פ"ד (פסקי-דין של בית- המשפט העליון) לו (4) 449, 466-467.

98. ע"פ (ערעור פלילי) 2910/94 יפת ואחרים נגד מדינת ישראל, פ"ד נ (2) 373, 221.

גם חזקת התקינות או חזקת החוקיות, קובעת ש"כל פעולה מינהלית נעשתה כדין"⁹⁹ התוצאה המעשית הבולטת ביותר של הלך חשיבה זה של הוועדה תוארה לעיל בפרק שעסק בהעדר כל חשד מול אמינות' התיעוד, אך אותותיו ניכרים לכל אורך הדו"ח. מה נשתכח מן הוועדה? ראשית, כי נוכח תפקידה כגוף חוקר ולא רק שופט, היה עליה לחקור ולא להיחפז ולהכריע בהתבסס על חזקות. שנית, אפילו מפעילים את חזקת תקינות המינהל בענייננו, אין לשכוח כי בכל מקום שבו נזכרת חזקה זו, שמקורה בפסיקת בתי המשפט ולא בחוק, נאמר באותה נשימה כי מדובר אך ורק בחזקה עובדתית הניתנת לסתירה, ובוודאי לא מדובר בחזקה משפטית חלוטה.¹⁰⁰

יתרה מזאת: ישנם מקרים שבהם כבר על פני הדברים אין מקום לחזקת התקינות, שהרי אינה נתמכת בעובדות. בפרשה שלפנינו, כבר על פני הדברים אין מקום לחזקת התקינות, הנסותרת הן על ידי עצם התופעה של היעלמות מסיבית של תינוקות, הן על ידי העדריות הרבות שנשמעו בפני הוועדה (ולא רק מפי בני המשפחות אלא גם מאנשים שעסקו בזמנו בקליטת העולים) והן אפילו על ידי סתירות חזיתיות בין מסמכים שונים המהווים את התיעוד ה"אמין". לדוגמה, כך נאמר על ידי בית המשפט העליון בפרשת כהן נגד שפילברג:

המשיבים מכחישים כי התחייבו או חתמו, וראש הוועדה לפועל איננו זוכר אם והיכן נכתבה התחייבות מצד המשיבים. בנסיבות מקרה זה, לא ניתן גם להחיל את חזקת הכשרות, לפיה חזקה על הרשות שמה שעשתה כדין עשתה, וכל תנאי מוקדם לשימוש בסמכות קויים על ידה. הסברו של ראש הוועדה לפועל - לפי

99. ראו לדוגמה, רע"פ (רשות ערעור פלילי) 1088/86 מחמוד ואחרים נגד הוועדה המקומית לתכנון ולבניה הגליל המזרחי, פ"ד מד (2) 417, 419; הר"זהב, תשנ"ז, עמ' 443 ואילך.
100. כך גם בספרו של יו"ר הוועדה, ראו: קדמי תשנ"ט, 1325. כמו כן ראו לדוגמה, עמ' 419 לפסק-הדין בעניין מחמוד הנ"ל בה"ש 100; הר"זהב, תשנ"ז, עמ' 443.

אינו זוכר את אשר אירע, יחד עם הטענות העובדתיות הסותרות - אינם תומכים בהעלאת החזקה, שהרי התקינות לא רק שאיננה משתקפת ממה שנעשה, אלא סתירת התקינות עולה מתוך היעדרו של כל רישום בתיק בעניין הערכות.¹⁰¹

כלומר: ישנם מקרים שבהם לא זו בלבד שניתן לסתור את החזקה העובדתית של תקינות המינהל, אלא אף מלכתחילה אין לה קיום, אפילו לא הקיום הרגעי שעד לסתירתה. כך היה מתבקש לנהוג בענייננו, בייחוד לנוכח העובדה שהמינהל עצמו הוא למעשה הנחקר, שכלפיו מופנות הטענות, ולנוכח העובדה שהשאלה של תקינות המינהל היא בענייננו שאלה מרכזית ולא שאלה אינצידינטלית, המתעוררת אגב אורחא. כך לא נהגה הוועדה, אלא - בקירוב טוב - ההפך.

יצוין כי מסקנות דומות, הן בנוגע לנטל ולמידת ההוכחה המתאימים לוועדות חקירה והן בנוגע לחוסר תחולתן של החזקות השונות בפני ועדות חקירה, הסיק גם קלגסבלד בספרו ועדות חקירה ממלכתיות.¹⁰² ספרו של קלגסבלד ודו"ח ועדת קדמי, שניהם כאחד פורסמו בשנת 2001. בספר מתוארים הדין, ההלכה שנקבעה בבית המשפט העליון והנהוג באשר לוועדות חקירה במקומותינו, וברד"ח הוחלו כללי הוכחה נוקשים המתאימים להליך פלילי בבית המשפט, אך רחוקים מלהיות מתאימים לוועדת חקירה בכלל, ולוועדת חקירה העוסקת בעדויותיהם של הורים קשישים שילדיהם נלקחו מהם בפרט.

---

101. ע"א (ערעור אזרחי) 457/89 כהן ואחרים נגד שפילברג ואחרים, פ"ד מה (2) 177, פסקה 12 מפי נשיא בית המשפט העליון דאז השופט שמגר.
102. קלגסבלד, 2001: 231.

הבה נניח כי 'רק' 69 תינוקות נעלמו וכי 983 תינוקות נפטרו

ראשית, "תופעת היעלמות התינוקות - נושא החקירה - נמשכה שנים ארוכות, כאשר כתב המינוי של הוועדה מגביל אותה לשנים 1948-1954".¹⁰³ מכאן שהיקף התופעה רחב מזה המשתקף בדר"ח. שנית, ישנה טענה כי "מספר התינוקות שנעלמו עולה במידה משמעותית על אלה שבקשר להיעלמותם פנו משפחותיהם לוועדה הנוכחית ולשתי הוועדות הקודמות, כאשר הימנעות מהפנייה לוועדה הנוכחית ולוועדות קודמות נעוצה באי-אמון ביכולתן של הוועדות להגיע לחקר האמת".¹⁰⁴ הוועדה התייחסה לטענה זו כך:

עמדה זו - כפי שציינו בהקשרים אחרים - אינה מקובלת עלינו. הרכבן של כל שלושת [צ"ל: שלוש, ב"ס] הוועדות מדבר בעניין זה בעד עצמו, כאשר הוועדה הנוכחית הינה וועדת חקירה ממלכתית, הפועלת כגוף מעין שיפוטי, שעצמאותו אינה יכולה להיות מוטלת בספק. העובדה שעל שולחנה של הוועדה הנוכחית הונח דבר היעלמותם של למעלה מ-800 תינוקות, מלמדת ראשית - כי דבר הקמתה של הוועדה הנוכחית זכה להד רחב ביותר, שהביא אליה מספר כזה של משפחות; שנית - כי אצל מספר נכבד ביותר של משפחות לא נותר ספק ביכולתה של הוועדה לקיים בירור של ממש בעניינם.¹⁰⁵

אני פחות אופטימי מהוועדה: ראשית, היגיון תשובתה דלעיל אינו מסביר הכיצד פנו אליה מאות משפחות שלא פנו לשתי הוועדות הקודמות. הרי "הרכבן של כל שלוש הוועדות מדבר בעניין זה בעד עצמו". ומנין לנו שאם תקום ועדה רביעית לא תפנינה אליה מאות משפחות נוספות, כשם שניתוספו מאות¹⁰⁶ פניות בין ועדה

103. עמ' 303 לדר"ח.

104. שם, עמ' 137.

105. שם.

106. לוועדה הנוכחית הוגשו פניות בנוגע ל-406 נעדרים חדשים ("מקוריים")

לוועדה? שנית, חוסר האמון בוועדה הוא תופעה רחבה ומוכרת בשיח הציבורי הישראלי מכדי שביטול אפשרות זו יוכל לשכנע ללא בירור. שלישית, הסיבות להימנעות מפנייה לוועדה הן מגוונות, ואינן מתמצות בחוסר האמון בה. לדוגמה, תיתכן הימנעות בשל הדחיקת הנושא וניסיון (עקר, כנראה) לשכוח ממנו, ותיתכן אפילו תחושה של בושה והרגשת אשמה לנוכח העובדה שההורים לא הצליחו לשמור על ילדיהם (תחושה בלתי מוצדקת, שכפי שניווכח בהמשך, הדו"ח הנוכחי מחזק אותה, בהטילו חלק ניכר מהאשמה דווקא על ההורים). לפיכך, נראה כי אין בסיס רציני להערכת הוועדה כי היקף התופעה הוא כמספר הפניות לוועדות. הוועדה קובעת, בדרך כלל "בוודאות", כי 983 תינוקות נפטרו ו"רק" 69 נעלמו.¹⁰⁷ כאמור, "ודאות" זו מבוססת על ייחוס משקל עצום לתיעוד, ועל כך כבר חלקתי לעיל.

זה המקום לעמוד על הדרך שבה צמצמה הוועדה את מספר ה"עלומים" שקבעו שתי הוועדות הקודמות. בהתייחסה ל"תינוקות שעניינם הובא לפני ועדות קודמות והוריהם לא חזרו והתלוננו לפני הוועדה", כותבת הוועדה:

ככלל, הוועדה הנוכחית לא חזרה ובחנה את עניינם של אלה שגורלם נחשף על פי תיעוד אמין שנמצא על ידי שתי הוועדות הקודמות; אך מצד אחר, נטלה על עצמה - מיזמתה - לחזור ולברוק את נסיבות היעלמותם של עלומי הוועדות הקודמות, גם כאשר משפחותיהם לא חזרו ופנו אליה.¹⁰⁸

בלשון הוועדה, ראו: שם, עמ' 27).

107. כאמור בדו"ח, מספר הילדים שתלונות בנוגע אליהם הוגשו לאחת או יותר משלוש הוועדות שעסקו בנושא הוא 1,053 (מהם 1,033 נעלמו בישראל ו-20 במחנה המעבר גאולה [חאשד] שבת'מן, סמוך לעלייה ארצה). ההפרש בין המספרים (1 = 1053-983-69) מוסבר בדו"ח במקרה אחד של גילוי משוער (שם).

108. שם, עמ' 301-302.

כלומר: כשהוועדות הקודמות קובעות שהתינוק נפטר, הקביעה מספקת ומספקת, אך כשהוועדות הקודמות קובעות שהתינוק הוא "עלום", נערכת חקירה נוספת בניסיון לקבוע שנפטר. והתוצאה משמעותית: הפחתת מספר "עלומי" הוועדות הקודמות מ-85 ל-43.¹⁰⁹ זו דוגמה נוספת לתפיסת התפקיד של הוועדה, שעליה כבר עמדתי לעיל. כביכול, תפקידה אינו "לפתוח" אלא "לסגור"; לא לחקור ולהצביע על הבעיות, אלא לספק פתרונות (=פטריות). והרי אם טעו שתי הוועדות הקודמות בנוגע לכמחצית מהמקרים שבהם קבעו שמדובר ב"עלומים", שמא טעו גם בנוגע לכמחצית ממאות המקרים שבהם קבעו שמדובר בנפטרים?

ובכל זאת, לצורך הדיון הנוכחי, הבה נניח ש"רק" 69 תינוקות נעלמו וש-983 תינוקות נפטרו.¹¹⁰ לדעתי, גם ממצאים מעטים יחסית אלו שקובעת הוועדה עצמה מצביעים על שתי בעיות קשות מאוד. האחת היא עצם תופעת ההיעלמות. כאמור, הוועדה מסבירה אותה (לאחר שצמצמה אותה ל-69 מקרים) באמצעות האפשרות של מסירה "מזדמנת" לאימוץ על רקע הנחה של ניתוק הקשר בין ההורים לבין התינוקות, ובלי שנעשה ניסיון רציני לאתר את ההורים, וזאת חרף העובדה שפרטיהם היו ידועים למחליטים על מסירה "מזדמנת" לאימוץ.¹¹¹ נדמיין התרחשותו של מקרה אחד בלבד כזה במדינת ישראל בשנת 2018: תינוק "נעלם להוריו" בעת שהיה מאושפז בבית חולים. כל עוד לא ידענו לאן נעלם, רעשה כל הארץ. המשטרה, מתנדבים, השב"כ, המוסד והצבא חיפשו אחריו חיפושים נרחבים. לבסוף נפתרה התעלומה: התברר שהעובדת הסוציאלית של בית החולים סברה שהתינוק הוא "מנותק קשר", ולפיכך מסרה אותו לאימוץ "מזדמן". האם הסבר זה היה מניח את דעתנו? כלום לא הייתה דרישה ציבורית לחקירה עד תום של

109. שם.

110. ראו הנתונים בראשית המאמר.

111. לדוגמה, עמ' 152-153 לדו"ח.

המקרה לשם איתור כל האחראים (בשר ודם) לדבר, מיצוי הדין עמם (לרבות אחריות פלילית) והפקת לקחים לעתיד (לרבות שינוי הנהלים שאיפשרו את המסירה ה"מזדמנת" לאימוץ)?

מכאן לבעיה הגרולה השנייה: הבה נניח שאכן 983 תינוקות מבין 1,053 התינוקות שבנוגע אליהם היו פניות לוועדות, אכן נפטרו בהיותם תינוקות. תשע מאות ושמונים ושלושה - האין זה שיעור תמותה עצום, המחייב חקירה ממצה, הכיצד לא מנעו זאת האחראים לבריאות הציבור?¹¹² והרי גם בשנים 1948-1954 לא הייתה ישראל מדינה מפגרת בכל הנוגע לבריאות הציבור ולרפואה. אם היו תינוקות חולים רבים כל כך - מדוע לא טיפלו בהם כראוי ולא הצילו אותם?! ומדוע קברו אותם שלא בנוכחות הוריהם?

עולים מתימן מול עולים אחרים

כאן מתחייבת התייחסות גם למוצא העדתי של התינוקות. יחסה של הוועדה לצביונה התימני של התופעה נושא הדו"ח הוא אמביוולנטי. מצד אחד, כבר בשמה של הוועדה מדובר ב"היעלמותם של ילדים מבין עולי תימן". אך הרי לא הוועדה היא שקבעה שם זה. מצד שני, הוועדה מדגישה מאוד שלא מדובר בעולים מתימן בלבד. שוב ושוב מודגש כי "רק" בשני שלישים מהמקרים מדובר בעולים מתימן. לדוגמה, כך נאמר כבר בעמוד השלישי לדו"ח:

ולא למיותר יהיה להעיר כבר כאן, כי שני שלישים מתוך 745 התינוקות שעניינם הובא לפני הוועדה הנוכחית הם של עולים מתימן; בעוד שהאחרים - כ-240 תינוקות הם בני עולים ממגוון מדינות אחרות (אירופה, קנדה, אסיה, צפון אפריקה וארצות ערב).¹¹³

112. אפילו היה הדין בפני הוועדה מוגבל לתחום המשפט הפלילי (שהוא מצומצם יחסית), גם אז היה מקום להתייחסות למחדלים. סעיף 18 לחוק העונשין, תשל"ז-1977 קובע, בין היתר, כך: "מעשה" - לרבות מחדל אם לא נאמר אחרת"; "מחדל" - הימנעות מעשייה שהיא חובה לפי כל דין או חוזה".

113. עמ' 23 לדו"ח.

ראשית, מדובר בקטגוריזציה מוזרה, המתייחסת לשתי מדינות, לשתי יבשות, לחלק של יבשת ול"ארצות ערב". שנית, סדר האזורים הגיאוגרפיים עלול להטעות, שכן אינו תואם את מספרי המקרים (ואפילו מתקיים מתאם הפוך דווקא), שהם כדלקמן: אירופה וקנדה יחדיו - 30; אסיה - 19; צפון אפריקה - 83; ארצות ערב - 94. אמרו מעתה: מספר האשכנזים שעניינם הובא בפני הוועדה הנוכחית הוא 30 מ-745 (4%).¹¹⁴

עיון מדוקדק בטבלאות שבסוף הדו"ח מלמד כי מבין 69 ה"עלומים" רק 11 (פחות משישית, ולא כשליש) אינם מתימן, וכי אין ביניהם אף לא אשכנזי אחד. מכאן, שבניגוד להדגשה החוזרת ונשנית לכל אורך הדו"ח כביכול לא מדובר בתופעה "תימנית", התופעה העצובה היא תימנית כמעט לחלוטין. והרי לשיטתה של הוועדה עצמה עלינו להתייחס ל"עלומים" ולא למספרם הכולל של אלו שלגביהם היו פניות לוועדות (שהרי רובם ככולם נפטרו בהיותם תינוקות ובעצם "נעלמו" [רק] להוריהם).

הדגשת העובדה שבשליש מהמקרים מדובר בארצות מוצא שאינן תימן משמשת את הוועדה לדחיית הטענה של חטיפה ממסדית:

היעלמותם של תינוקות בני עדות אחרות בנסיבות דומות מכרסמת, מטבע הדברים, בייחודיות זו; ומעלה ספק מהיבט נוסף בטענת החטיפה הממסדית לה טוענות משפחות התינוקות מעולי תימן.¹¹⁵

כן מבקשת הוועדה להתנחם מ"שליש" זה ולהסיק כי "אין מדובר בגילוי של התנכלות לעולי תימן דווקא (כנטען על ידי חלק מעסקני העדה התימנית)".¹¹⁶

114. הנתונים המדויקים - בטבלאות שבסוף הדו"ח.

115. שם, עמ' 32.

116. שם, עמ' 318.

מצד שלישי, אותה ועדה יודעת גם להשתמש בצביונה התימני של הפרשה לשם תמיכה במסקנותיה. הוועדה מספרת לנו כי:

עם עלייתם ארצה, היה מצב בריאותם של העולים מתימן ככי רע; ובמיוחד קשה היה מצבם של התינוקות, הילדים והזקנים. העולים עשו דרך ארוכה וקשה¹¹⁷ ממקומות מושבם בתימן עד למחנה גאולה שבחאשד; והמסע המייגע פגע בצורה משמעותית בכשרם הפיזי וביכולתם לעמוד כנגד המחלות שפקדו אותם.¹¹⁸

כך מבקשת הוועדה להסביר את שיעור התמותה העצום שעולה מממצאיה: הוועדה הרי קובעת שב-983 מ-1,053 המקרים שנבדקו מדובר בפטירת תינוקות. שני שלישים מהם מעולי תימן, כלומר 655. אין חולק על כך שהיו גם פטירות שאינן שנויות במחלוקת, שלא היו כרוכות ב"היעלמות להורים" ושלגביהן לא הוגשו תלונות. לדוגמה, המקרים שבהם ההורים חזו בגסיסת ילדיהם או ראו את גופותיהם או קברו אותם. הוועדה אינה מציינת את מספר הנפטרים באותה תקופה ללא "היעלמות להורים". בהערכה שמרנית נוסף 50% בלבד ונעמיד את שיעור התמותה על 1,000 תינוקות (מהם 655 פטירות של תינוקות ש"נעלמו להוריהם", שהוועדה עצמה קובעת שנפטרו). כ-1,000 פטירות של תינוקות, באוכלוסייה של 50,000 עולים בלבד, כשמהם כ-6,000 תינוקות.¹¹⁹ כלומר, אחד מכל שישה נפטר כבר בהיותו תינוק (!).

ל"הוכחת" ההנחה בדבר שיעורי התמותה הגבוהים הוועדה מציינת אך ורק דו"ח נידח אחד, המתייחס לרבע אחד של שנה

117. כשלעצמי, הייתי לומד מהמסע המשותף הארוך והקשה של ההורים עם ילדיהם על כך שלא מתקבל על הדעת שדווקא בהגיעם ארצה החליטו הורים לנטוש את ילדיהם, ועל כך שלא מתקבל על הדעת שאב שצער עם בנו לאורך המסע יטעה בזיהוי שלו בבית החולים.

118. עמ' 36 לדו"ח.

119. Sicron, 1957, table A45

אחת,¹²⁰ (על מי כאן נטל ההוכחה? לא על הרשויות? שוב על ההורים?) ונתונים סטטיסטיים,¹²¹ שככל הנראה כוללים גם את מאות הפטירות שהוועדה קובעת על בסיס התיעוד ה"אמין" – האין זה ניסיון של חברי הוועדה לנהוג כברון מינכהאוזן ולהרים את עצמם משער ראשיהם?

ובכל זאת, הבה נניח ששיעורי התמותה שהוועדה מציינת נכונים. מדובר ב-38.7 (בשנת 1952) עד 51.71 (בשנת 1949) פטירות ל-1,000 תינוקות.¹²² שיעור ממוצע של 45 מ-1,000 עשוי אולי להסביר 270 פטירות באוכלוסייה של כ-6,000 תינוקות, אך לא כאלף פטירות, ואפילו לא 655 פטירות. יתרה מזאת: כל הנתונים לעיל נעשים למובהקים יותר בשים לב לעובדה שבתקופה הקצרה יחסית של מחנות העולים – מסוף 1949 עד אמצע 1950 – מרוכזים כמחצית ממקרי ההיעלמות.

בסופו של דבר, גם לאחר הדו"ח הנוכחי, התופעה הייתה ונתרה תופעה ייחודית לעולים מתימן. לדידי, ייחודיות זו אינה מסבירה את תופעת ההיעלמות (ואף לא את הפטירה(?)) ההמונית) אלא מחזקת מאוד את החשד שהיה צריך להתעורר בקרב חברי הוועדה.

120. "ברו"ח שנכתב בנושא זה מטעם בית הספר לרפואה של האוניברסיטה העברית בירושלים נאמר, בין היתר: "העלייה הגדולה במספר פטירות התינוקות בולטת ברבע האחרון של 1949, מתבטאת כולה באזורים 'השרון' ו'הודרה והדרום' הכוללים את בתי העולים ראש העין ועין שמר שאליהם הגיעה באותה תקופה העלייה הגדולה מתימן", עמ' 299 דרו"ח.

121. "על פי הנתונים הסטטיסטיים שהובאו לפני הוועדה [על ידי מי? על מה הם מבוססים? – קושיות שלי, ב"ס], שיעור תמותת התינוקות עד גיל שנה (ל-1,000 תינוקות) הגיע בשנים הראשונות לקליטת עלייתם של עולי תימן בשנת 1949 ל-51.71, בשנת 1950 ל-46.22, בשנת 1951 ל-39.20 ובשנת 1952 ל-38.7, כאשר בשנת 1947 עמד השיעור על 29.22 תינוקות", שם, עמ' 298.

122. שם.

לקט הנחות סטריאוטיפיות¹²³

על הנחה אחת כבר עמדתי, הלוא היא ההנחה התמוהה כי הורים ינטשו את ילדיהם.¹²⁴ אילו הניחה הוועדה כך לגבי מקרה או שניים – ניחא. אולי היה ניתן להסביר זאת בחוסר שפיות, לדוגמה. אך משמדובר בהנחה המתייחסת לשורה ארוכה של מקרים, קשה להשתחרר מן הרושם שהנחה כזו, בייחוד כשהיא מתייחסת לבני עדה מוגדרת, היא סטריאוטיפית מאוד.

חוששני שכך גם בנוגע להנחה כי "היו מקרים שתינוקות נלקחו על ידי בני משפחות על דעת עצמן, כשהם מאמינים שהתינוקות הם שלהן כאשר בפועל לא כך היה הדבר; ואפשר שהיו מקרים שבהם, מחמת טעות, הוחזרו תינוקות שהבריא או לאחר אשפוז למשפחות שאינן משפחותיהם".¹²⁵ מדוע שהורה לא יזהה את ילדו? האם חברי הוועדה סבורים שגם להם היה יכול לקרות כדבר הזה, כלומר, שלא יזהו את ילדיהם שלהם?

כך מתארת הוועדה את עבודתם של "גופי" החקירה:

במיוחד ראוי להדגיש בהקשר זה, כי גופי החקירה נדרשו ללמוד ולהכיר את השמות הפרטיים השכיחים של עולי תימן, את מבנה השם המלא שלהם ואת "חילופי השמות" והשמות הנרדפים המקובלים בעדה זו, וכן את אורח חייהם של העולים מתימן, על מנת שיוכלו "לחשוב" כמותם ולהבין את התנהגותם בתקופת קליטתם בארץ ואת משמעות תגובותיהם לאירועים המרכיבים את תופעת ההיעלמות.¹²⁶ (ההדגשה שלי)

123. תת-פרק זה כתבתי בלב כבוד, אך לאחר לבטים, מצפוני לא הניח לי שלא לכותבו.

124. עמ' 54 לדו"ח.

125. שם, עמ' 61.

126. שם, עמ' 80-81.

סבורני כי כל מילה שלי תהא מיותרת על רקע תיאור זה של הוועדה עצמה, וכי את שלי עשיתי בעצם הציטוט של פסקה זו תחת הכותרת לעיל.

בהתייחסה לאפשרות של מסירה "מזדמנת" לאימוץ, הוועדה קובעת:

בבסיס היווצרותה של האפשרות האמורה, עומד ניתוק הקשר בין התינוקות למשפחותיהם, כאשר בבסיס מימושה, עומדת אמונת הדרג המקומי שהחזיק בתינוקות, כי מסירתם למשפחות אחרות הינו הפתרון הטוב ביותר עבורם באותן נסיבות.¹²⁷

כמה גזענות נדרשת כדי להניח שהיה עדיף לתינוקות להימסר למשפחות אחרות? האין צורך בקורטוב גזענות כדי לקבל "אמונה" כזו של הדרג המקומי שהחזיק בתינוקות, בלי לבקרה נחרצות? לבסוף, לכל אורך הדו"ח וכן ברבים מהמכתבים להורים שבנספח משתקף יחס מזלזל של הוועדה לעדויותיהם של בני המשפחות של הילדים שנעלמו. אסתפק בדוגמה אחת. במכתב הוועדה אל אחת המשפחות נאמר:

על פי עדותו של מר [...] אחיהם של התאומות [...] בהיותה בחודש התשיעי להריונה נלקחה האם לבית חולים לילודות באזור ירושלים, שם ילדה תאומים, ולדברי העד בן ובת. לאחר ארבעה ימים נמסר לאם שילדיה חולים וכי הם צריכים להישאר להמשך טיפול. בשלב זה שוחררה האם הביתה. לאחר יומיים בהגיעה לבית החולים נמסר לה שהתאומים נפטרו [...] ממצא החקירה: הוועדה איתרה הזמנת קבורה של חברה קדישא, לפיה התאומות של [...] נולדו ביום 17.9.51 בהפלה טבעית בחודש השישי להיריון בבית החולים [...] מסקנות הוועדה: מן המידע, לעיל עולה בוודאות כי התאומות [...] נפטרו ביום 17.9.51 כתוצאה מהפלה טבעית בחודש השישי להיריון. בבדיקה שערכו חוקרי הוועדה התברר כי לא מתקיים רישום לידה / פטירה לעוברים

127. שם, עמ' 313.

שנולדו בהפלות [...] בעדותו **טוען** מר [...] שאמו ילדה תאומים - בן ובת, **העד טועה בדבריו שכן מדובר בתאומות**.¹²⁸ (ההדגשה בכתב נטוי במקור. שאר ההדגשות שלי)

כלומר: די ברישום אחד בדבר הזמנת קבורה של חברה קדישא כדי להוליך ללא היסוס ("בוודאות") למסקנה שהאח טועה לחשוב שנולדו לאמו תאומים בן ובת ולא תאומות, ומדמיין שנולדו חיים.

היעלמות האחראים, 'אשמת' ההורים ו'אשמתם החמורה' של כותבים

כותרת פרק 36 לדר"ח היא "על אחריות ועל אחראים". אפילו על רקע הממצאים המינימליים שעליהם מבקשת הוועדה להעמיד את התופעה - "רק" 69 היעלמויות; 983 תינוקות שנפטרו ומסירה "מזדמנת" של תינוקות לאימוץ בלי לטרוח ולאתר את ההורים חרף העובדה שפרטיהם היו ידועים - היה ניתן לצפות להימצאות אחריות, אחראיות ואחראים.

וכך מחכימה אותנו הוועדה לאחר "חקירתה":

אי קביעת נוהלים לשמירת הקשר בין ההורים לתינוקות - אם בכתי תינוקות ואם בכתי חולים - והיעדרו של מוסד מרכזי לדיווח על אבדן הקשר וליתור "מנותקים" הם ה"אחראים", בסופו של דבר: ראשית - לאי דיווח להורים בזמן אמת על פטירה של תינוקות (שנקברו ללא ההורים), הן בתקופת המחנות (בתי תינוקות ובתי חולים) והן בתקופת המעברות (בתי חולים); שנית - להיווצרותה של ה"אפשרות של מסירה מזדמנת לאימוץ", העשויה להסביר פשר קיומם של "עלומים".¹²⁹ (ההדגשה במקור)

הוועדה חוזרת על תוכנה זו לכל אורך התייחסותה לאחריות ולאחראים. אם כן, מיהם האחראים? האחד שמו "אי"; והברו שמו

128. עמ' 1051 לנספח לדר"ח.

129. עמ' 280 לדר"ח.

"היעדר" אך ורק גורמים מופשטים. ככל שנדפדף ברו"ח, לא נמצא בו ולו אחראי בשר ודם אחד. כלום לא היה ניתן לחקור ולמצוא מי היו האחראים לטיפול בעולים ובתינוקותיהם, אשר במעשיהם ובמחדליהם איפשרו מסירה "מזדמנת" לאימוץ? ומי היו האחראים לשמירת בריאותם של העולים ותינוקותיהם, אשר במחדליהם איפשרו תמותה עצומה של תינוקות (אם אכן הייתה כזו)?
גבאי ושנהב, המנתחים את דו"חות ועדות החקירה שעסקו בטבח במערת המכפלה וברצח יצחק רבין ז"ל, הסיקו כי:

הוועדות מכוננות את פעולתן בתוך מרחב של שיח ארגוני ובה בעת מגדירות מחדש קונפליקטים חברתיים כבעיות ניהוליות המצריכות פתרונות ארגוניים-בירוקרטיים. פתרונות אלה פועלים לטשטוש הקונפליקטים החברתיים שהולידו את המשברים, משמרים אותם כקונפליקטים ממוסדים וממצבים את מנגנוני המדינה בעמדה של עוצמה.¹³⁰

העיסוק של ועדת קדמי ב"אי קביעת נוהלים" וב"היעדרו של מוסד מרכזי לדיווח" הוא דוגמה נוספת להגדרת קונפליקט חברתי כאילו היה רק בעיה ניהולית המצריכה פתרונות ארגוניים-בירוקרטיים. הירידה המרבית לפרטים שהוועדה מוכנה לנקוט היא ההתייחסות ל"גופים האחראים",¹³¹ אך לא לאנשים מסוימים. כך, הוועדה מייחסת אחריות כלשהי לסוכנות היהודית. האומנם לא היה ניתן לברר מי היו מקבלי ההחלטות האנושיים?
הוועדה מתייחסת גם לקבוצות אנשים: הסגל המקומי של בתי התינוקות, הנהלות בתי החולים¹³² והעובדות הסוציאליות שהיו מעורבות במסירה ה"מזדמנת" לאימוץ.¹³³ אך במקום לחקור

130. גבאי ושנהב, 1999, עמ' 241.

131. עמ' 282 ואילך לדו"ח.

132. שם, עמ' 283.

133. שם, עמ' 284-285.

מיהם בני האדם שהיו אחראים למצב, הוועדה מציינת "נסיכות מקלות" בלתי משכנעות לאחריותם של הנוגעים (העלומים) בדבר. ל"נסיכות המקלות" הספציפיות האלה מיתוספות לכל אורך הדו"ח ה"נסיכות המקלות" הכלליות שעומדות לזכות הרשויות: מאמץ הקליטה האדיר וכיו"ב.¹³⁴

כאמור, הוועדה בחרה לנסח את הדו"ח במתכונת דומה לזו של פסק דין, כולל שימוש במונחים משפטיים. אם כך, לפני שאנו מגיעים לנסיבות המקלות שבגזר הדין, איה הכרעת הדין בדבר האחראים בשר ודם? ואיה "גזר הדין"¹³⁵ שלאחר ההתחשבות בנסיבות המקלות (וגם בנסיבות המחמירות, שמהן הוועדה מתעלמת לחלוטין)? שמא הן "נעלמו לוועדה" כשם שהתינוקות "נעלמו להורים"?

לכל אורך הדו"ח אנו מוצאים תיאור יבש לחלוטין של ממצאים חמורים ביותר, ללא שמץ ביקורת. כך בנוגע לעובדה ש"העברה לאשפוז לבתי החולים הממשלתיים, נעשתה על פי החלטת סגל בית התינוקות - או סגל בית החולים המקומי במחנה - מבלי לשתף את ההורים";¹³⁶ כך, כשהוועדה מציינת כבהערת אגב כי "עם זאת, להשלמת התמונה יצוין, כי אילו היה נעשה בשעתו מאמץ איתור דומה לזה שנעשה על ידי חוקרי הוועדה, היה נמנע מספר לא מבוטל של מקרי ניתוק הקשר".¹³⁷ מדובר במספר לא-מבוטל

134. לדוגמה, שם, עמ' 287.

135. הצירוף "גזר הדין" נתון במרכאות שכן, נוכח התיישנות העבירות שנעברו לפני למעלה מיובל שנים, ונוכח העובדה שהאחראים כנראה כבר נפטרו, אין מטרת המאמר לגרום להעמדה לדין פלילי, אלא לאמירת האמת למשפחות הילדים בפרט ולציבור בכלל, ולהפקת כל הלקחים המתחייבים. על מסקנות והמלצות אישיות לגבי אישים המעורבים בפרשה נושא החקירה כחלק מעבודתה של ועדת חקירה ממלכתית, ראו עמ' 373-374 לפסק הדין בפרשת יפת הנ"ל.

136. עמ' 41 לדו"ח.

137. שם, עמ' 44.

של מקרים, שבכל אחד מהם מדובר בילד המהווה עולם ומלואו. כך, ללא ביקורת של ממש, גם כשהוועדה קובעת כי "אנשי הסגל המקומי הם אלה שהחליטו על אשפוז בבית חולים; הם אלה שהורו על קבורה של תינוקות ללא מעורבות ההורים; והם אלה שהחליטו אם ומתי יראה תינוק שהוריו חדלו לבקרו פרק זמן משמעותי כמי ש'ננטש' ועל כן מועמד לאימוץ או ל'סידור' אחר [...] וזאת, מבלי לזיום - כפי שהתברר לפנינו - מאמצי איתור ראויים".¹³⁸ כך גם כשהוועדה מתייחסת כדבר טבעי לכך ש"ה'נטושים' אם מבתי תינוקות בשל הפסקת ביקורים, ואם מבתי חולים בשל אי יכולת איתור המשפחה להחזרת מחלימים היו, מטבע הדברים, מועמדים לאימוץ"¹³⁹ - האומנם "מטבע הדברים"? כך כשהוועדה מדלגת לסדר היום על פני הממצא שלפיו "אימוץ בנסיבות כאלה, היה כרוך ב'התעלמות' משמו הרשום של התינוק שהדעת נותנת שהיה כלול ברשומות בית התינוקות (שנערכו כאשר התקבל כשהוא מזהה), וזאת - כפי שכבר נאמר - ללא דיווח לגורם מרכזי כלשהו, ללא בקרה ופיקוח של גוף בכיר וללא נקיטה בצעדי איתור ראויים".¹⁴⁰ על מי כן מותחת הוועדה ביקורת? דווקא על ההורים:

במצב דברים זה, הדאגה לתינוקות המאושפזים וקיום המעקב אחר הטיפול הרפואי שניתן לתינוקות שאושפזו, היו מנת חלקן של המשפחות; והן שהיו צריכות - ויכולות בהתחשב ב"ותק" שלהן בארץ - לשמור על הקשר עם תינוקות שאושפזו. המשפחות, הן שהיו צריכות לעקוב ולפקח על החזרתם של התינוקות מבתי החולים לאחר שהחלימו; ובמקרים שבהם התינוקות נפטרו בני המשפחות היו צריכים לדאוג לקבורתם.¹⁴¹

138. שם, עמ' 48-49. ראו גם: שם, עמ' 56, 223.

139. שם, עמ' 114.

140. שם, עמ' 253-254. בדומה, לדוגמה, עמ' 315.

141. שם, עמ' 46. יצוין כי בנוגע לתקופת מחנות העולים, גם הוועדה מסכימה שהדברים לא היו בשליטתן של המשפחות, ראו: שם. בדומה, לדוגמה, שם, עמ' 56, 73.

אשמה נוספת המיוחסת להורים:

הסיבות שעמדו בבסיס אי היכולת להחזיר תינוק למשפחתו היו כאמור מגוונות: החל בכך שהמשפחה לא אותרה על ידי המטפלת המחזירה, וכלה בכך שמשפחתו של התינוק לא זיהתה אותו וסירבה לקבלו.¹⁴²

אחראים אין. "אָשָׁם תּוֹרֵם" של ההורים יש. ומיהם האשמים המרכזיים? לפי הוועדה - המחברים שהעזו לכתוב על הנושא... המילים החריפות ביותר ברו"ח נשמרו עבורם:

שנית - והדבר חמור ביותר לשיטת הוועדה - על כך שגרסתו של יעקב סיביליה לא נבדקה על ידי הגב' שושי זייד, שנתנה לפרשה זו מקום נכבד בספרה הילד איננו / פרשת ילדי תימן.¹⁴³ (ההדגשה שלי)

הוועדה מתייחסת בהרחבה יחסית לפרשת הגב' מרים סעיד, שבה "עם הנחיתה בשדה התעופה לוד, מבלי לתת הסבר לאם, עזבה האחות עם התינוקת את המקום במונית, והתינוקת לא חזרה עוד למשפחתה ו'נעלמה' מבלי שנמסר למשפחה מה עלה בגורלה"¹⁴⁴ (ההדגשה במקור). הוועדה מוצאת שהתינוקת הייתה חולה ונפטרה. על מה סוף-סוף מביעה הוועדה את צערה?

לא נותר אלא להצטער, שבירור כזה לא נעשה מיד על ידי אברהם עובדיה, שהיה עובד בכיר של הסוכנות במחנה ראש העין, בפניו התלוננה האם, שאילו נערך כזה, לא היה נכשל אברהם עובדיה

---

142. שם, עמ' 55. יצוין כי חרף המילה "כאמור" שבציטוט לעיל, לא מצאתי התייחסות קודמת ברו"ח לאפשרות תמוהה שכזו, ה"מוגנבת" בחסות המילה "כאמור". ההתייחסות לאפשרות זו מובאת רק בהמשך הדו"ח, בעמ' 61 ואילך.

143. שם, עמ' 233. באותו מקום מיוחסת אשמה דומה אך קטנה יותר גם לחברי ועדת הקליטה והעלייה של הכנסת (בימינו) ול"אחראי על הכתבה שפורסמה בהקשר זה במקור ראשון".

144. שם, עמ' 240.

בהטעיה, שתרמה משמעותית לאישושה של טענת החטיפה
הממסדית.¹⁴⁵

לשיטתה של הוועדה:

טענה בדבר היות החטיפה מאורגנת, נעוצה, איפוא, ב'מסקנה
שבהיגיון' שהסיק מר אברהם עובדיה ואינה מבוססת על ראיות
כלשהן, ומה שחמור לא פחות - אברהם עובדיה לא טרח לבדוק
את אמיתות מסקנתו"¹⁴⁶. (ההדגשה שלי).

בסעיף 15 לחוק ועדות חקירה, תשכ"ט 1968¹⁴⁷ קבע המחוקק:

15. דין אדם העלול להיפגע

(א) ראתה וועדת-חקירה שפלוני עלול להיפגע מן החקירה או
מתוצאותיה, יודיע לו יושב-ראש הוועדה [...]

(ד) [...] רשאית וועדת חקירה שלא להודיע לפלוני כאמור שם,
ובלבד ששוכנעה שאין במהלך החקירה כדי לפגוע בו ושבדין
וחשבון שלה לא תקבע לגביו ממצאים או מסקנות ולא תמליץ
לגביו המלצות.

ככל העולה מן הרו"ח, הוועדה לא שלחה "אזהרה" כזו לאדם
כלשהו. מסעיף 15(ד) לחוק המצוטט לעיל אנו לומדים שכבר
במהלך החקירה היה ברור לוועדה שלא יהיו לה ממצאים,
מסקנות או המלצות בנוגע לאדם כלשהו (בהבדל מ"אי"; "היעדר"
והסוכנות היהודית). על רקע העובדה שהדברים החריפים ביותר
בדו"ח מופנים כלפי מחברי הספרים בנושא, הגב' שושי זייד ומר
אברהם עובדיה, נראה כי אילו הוציאה הוועדה מכתבי אזהרה,
הייתה בוודאי מייעדת אותם לזייד ולעובדיה...¹⁴⁸

145. שם, עמ' 241.

146. שם, עמ' 260.

147. ספר חוקים 28.

148. גבאי ושנהב, המנתחים את דו"חות ועדות חקירה בעניין הטבח במערת

אחרית דבר

כמובטח בראשית המאמר, נמנעתי מהבאת נתונים ומקורות חיצוניים לדר"ח, וניתחתי אותו מתוכו בלבד.¹⁴⁹ גם כך התרחבה היריעה דייה, וזאת אפילו בלי שהתייחסתי במפורט לנספח לדר"ח - מכתבי הוועדה הספציפיים, המיועדים להורים ולמשפחות. אסתפק בתרומתי הצנועה המתבטאת בהארת האמור בדר"ח עצמו. ישפטו הקוראים וישפוט מצפונם.

המכפלה ובעניין רצח יצחק רבין ז"ל, מסיקים שוועדות החקירה "תופסות עצמן כמוסד המשמש להגברת היעילות של אכיפת שלטון-החוק וכממלאות פונקציה של הבטחת תקינותו של הסדר החברתי ה'ממלכתי'" (גבאי ושנהב, 1999, עמ' 250). מה ניתן ללמוד מניתוח זה לענייננו? נראה כי ועדת קרמי לא ראתה סכנה לשלטון החוק ולסדר החברתי ה"ממלכתי" במה שנעשה לעולי תימן לפני יובל שנים, אלא במה שעשו הרב עוזי משולם ואנשי עמותת משכן אוהלים ביהוד בשנת 1994. תיאור ברוח זו של מעשיהם, של דרישתם לחקור את פרשת היעלמותם של ילדי העולים מתימן ושל העבירות שבהן הורשעו ניתן למצוא בפקס הדין של בית המשפט העליון, שניתן בע"פ 1632/95 משולם ואחרים נגד מדינת ישראל, פ"ד מט (5) 534. לפיכך, הדרך להבטיח את שלטון החוק ואת מניעת הפרות הסדר היא בענייננו להסביר לכולי עלמא ולמפרי הסדר הפוטנציאליים בפרט כי שום ילד לא נחטף; ודאי לא חטיפה ממסדית. אם כזו היא התפיסה, אזי לאחר שהושלכו מפרי הסדר אל בית האסורים, יש לנזוף (לפחות) גם במחברי הספרים המתסיסים...

149. לקוראים הספקנים, השואלים: "אם אכן נחטפו התינוקות ולא נפטרו, הכיצד אינם מתגלים כיום במדינת ישראל?" יסופר כי ישנה השערה שלפיה נשלחו לארצות הברית. לדוגמה, בזמנו פורסמה בעולם הזה כתבה שכותרתה "ילדי תימן נמכרו לאמריקה", ובה יוחסה מעורבות בפרשה לרב ברנרד ברגמן. לאזכור אפשרות זו, ראו עמ' 142-143 לדר"ח.

ביבליוגרפיה

- דין וחשבון ועדת החקירה הממלכתית בעניין פרשת היעלמותם של ילדים מבין עולי תימן בשנים 1948-1954 (תשס"ב-2001).
- בייט-מרומ, ר' וזכאי, ד' (תשמ"ז). "ועדת חקירה מן ההיבט הפסיכולוגי - הפוטנציאל שבלמידה מהניסיון". הפרקליט לז: 424-427.
- גבאי, נ' ושנהב י' (1999). "ארוס ואינסטרומנטליות: סוציולוגיה של ועדות חקירה ממלכתיות". סוציולוגיה ישראלית ב (1): 241-275.
- הר-זהב, ר' (תשנ"ז). המשפט המינהלי הישראלי. ירושלים: שנהב.
- הרנון, א' (תשל"ל). דיני ראיות (כרך א'). ירושלים: המכון למחקרי חקיקה ולמשפט השוואתי ע"ש הרי סאקר, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- לוי, ש' (תשנ"ט). תורת הפרוצדורה האזרחית / מבוא ועקרונות יסוד. ירושלים: חברה ישראלית להכשרה מקצועית.
- ליבליך, י' (תשמ"ז). "ועדת חקירה מן ההיבט הפסיכולוגי או - הדלות שברטרופסקציה". הפרקליט לז: 417-423.
- סג'ר, ב' (תשמ"ח). "היהפכו המטרות למניעים? ומה צפוי להלכת הצפיות? (עוד על 'בכוונה לפגוע' כסימן ייחוד של עבירת לשון-הרע ועל פרשנות המשפט הפלילי)". משפטים יח: 337-354.
- , (תשנ"ט). "להטוטנות פרשנית בפלילים? ומיתת נשיקה לכלל הפרשנות המצמצמת? (עוד על 'בכוונה לפגוע' בעבירת לשון הרע)". משפטים כט: 723-736.
- סג'ר, ב' וקרמניצר, מ' (תש"ס). "המשפט החוזר - מציאות או חלום? על תבוסתו של הצדק בהתמודדות עם כלל סופיות הדיון". עלי משפט א: 97-161.
- פלר, ש"ז (תשמ"ד). יסודות בדיני עונשין (כרך א'). ירושלים: המכון למחקרי חקיקה ולמשפט השוואתי ע"ש הרי סאקר, האוניברסיטה העברית.
- קרמי, י' (תשנ"ט). על הראיות (חלק ג'). תל אביב: דיונון, אוניברסיטת תל אביב.
- קיטאי, ר' (תשס"א). "משמעות חזקת החפות מעבר למידת ההוכחה במשפט הפלילי". חיבור לשם קבלת התואר דוקטור למשפטים, ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- קלגסבלד, א' (2001). ועדות חקירה ממלכתיות. שריגים: נבו.

Sicron, M. (1957). *Immigration to Israel 1948-1953: Statistical Supplement*. Jerusalem: Falk Project for Economic Research in Israel and Central Bureau of Statistics.